

„NAGYSÁGOTOK ÉS KEGYELMETEK LÉVÉN AZ HAZA OSZLOPI...”¹
 A FEJEDELMi KORMÁNYZAT SZEREPE A VÁRADI TÖRÖK
 TARTOMÁNNYAL SZEMBENI VÉGVÁRRENDSZER
 MEGSZERVEZÉSÉBEN AZ 1660-AS ÉVEK DEREKÁN

Bevezetés

Az 1664. évi vasvári béke, habár a Habsburg és az Oszmán Birodalom viszonyát két évtizedre rendezte, a megállapodás Erdélyt érintő rendelkezései csupán a székelyhídi vár lerombolásáról és az erdélyi várakban állomásozó német haderő kivonásáról határoztak. Mivel a pontok nem részletezték az oszmán-törökök irányába való erdélyi adózás kérdését, továbbá a határrendezés kapcsán sem született megállapodás, az Erdélyi Fejedelemség fennmaradása érdekében ezen két, egymáshoz szorosan kapcsolódó kérdéskör sürgős rendezése elengedhetetlen volt.² Mindez I. Apafi Mihály fejedelmi *conditio*jának megfelelően a kormányzati hatalomból részesülők szűkebb körének fokozott szerepvállalását hozta magával. A feltételek pontjai ugyanis – a politikai közegnek köszönhetően – számos megkötést fogalmaztak meg Apafi kormányzati hatalmának korlátozása érdekében, lefektetve, hogy a fejedelmi tanács egyező akarata nélkül „derekas országos dolgokat ne igazgasson”.³ Ennek értelmében, noha a tanácsadó testület döntései formálisan nem voltak kötelező érvényűek a fejedelemre nézve, a szakirodalom által „elmékedőnek” és gyenge uralkodónak ítélt Apafi döntéseinek (túl) biztosítása, s főképp az oszmán-törökök hódoltató törekvéseinek elhárítása, és ezzel együtt gyakorlatilag az ország megmaradása érdekében erőteljesen támaszkodott a fejedelmi tanácsra. A gyors és hatékony politikai-kormányzati döntéshozatalt megkövetelő körülmények következtében a rendszerint sokáig elhúzódoó országgyűlési tárgyalásokkal szemben a korszakban egyre nagyobb szerep hárult a fejedelmi tanácsra, vagy, ahogy súlyának megfelelően Paskó Kristóf emlegette a testületet, a „haza oszlopira”, illetve annak létszámában kibővített, sajátos Apafi-kori kormányzati szervére, a *delegatióra*.⁴

Kezdetben az erdélyi kormányzat a diplomácia eszközével tett kísérletet a határkérdéssel kapcsolatos problémák orvoslására, amely mind az oszmán-törökök, mind a Habsburgok irányába követküldés sorozatát eredményezte. A fejedelmi kormányzat és az országgyűlés mindenekelőtt a Portán igyekezett előmozdítani a határrendezés ügyét, így több követ – mások mellett Paskó Kristóf – járt el a kérdésben. A Habsburgok részéről a tárgyalásokkal megbízott Rottal Jánossal Teleki Mihály a fejedelmi tanács tagjaként Szatmárban folytatott

¹ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–14. Nr. 102–103.

² Lukinich 1912. 169. o.

³ Oborni 2018. 281., 286–287. o. és EOE XIII. k. 80., 82. o.

⁴ Trócsányi 1980. 19., 147. o.

tárgyalásokat a *delegatio* megbízásából. Ennek sikertelensége miatt a további, immár bécsi egyeztetésre az újonnan összeülő *delegatio* Bánffy Dénes tanácsurat küldte.

A meglehetősen kevés eredményt hozó külpolitikai próbálkozások a fejedelmi kormányzatot egy újonnan létrehozandó, észak–dél irányú végvárrendszer megszervezésére sarkallták, amely elsősorban a Várad elestével kialakuló váradi török tartománnyal, főképp annak északnyugati felével szembeni védekezés szempontjából volt égető kérdés. A végvár vonal felmérésében, a várak erősítésében és ellátásuk megszervezésében pedig – a székelyhídi vár ügyéhez hasonlóan⁵ – kiemelkedő szerepet vállalt a korabeli forrásokban „tanácsi rend” elnevezéssel illetett fejedelmi tanács.

Külpolitikai kísérletek a határrendezés érdekében

1. Egyezkedés az oszmán-törökökkel

Az erdélyi kormányzat már Apafi hatalmának megszilárdulása után, a székelyhídi vár lerombolását elrendelő döntést követően pedig fokozottan igyekezett tisztázni a határkérdést az oszmán-törökökkel, s Ali pasa hitlevelének értelmében képviselni saját érdekeit, vagyis csak a szoros értelemben Váradhoz tartozó területeket akarták átengedni az oszmán-törökök kezébe.⁶ A temesvári törökökkel a korábbiakban is megmutatkozó, főleg a Zaránd vármegyei települések hódoltatása miatt kialakuló ellentéteket azonban fokozta, hogy a váradi törökök Píri pasa defterét (összeírás, adójegyzék) hivatkozási alapnak tekintve nemcsak a Váradhoz tartozó, Bihar vármegyei területeket akarták hatalmuk alatt tudni, hanem Kraszna és Közép-Szolnok vármegye egészét, továbbá Kolozs, Doboka és Belső-Szolnok vármegye nagyobb részét is.⁷ Az erre alapozott oszmán-török támadások és hódoltatások komolyságát pedig egyértelműen jelzik a partiumi településekről és vármegyékből a fejedelemhez címzett sokasodó megkeresések, amelyek fejedelmi oltalomért könyörögtek.⁸ Ennek mielőbbi orvoslása érdekében már 1664–1665 fordulóján a fejedelem a tanáccsal egyeztetve Paskó Kristófot küldte a Portára, akinek követsége révén megkezdődtek a határigazításról folyó tárgyalások,⁹ s Haszán pasa személyében török követ érkezett Bánffyhunyadra, ahol azonban előzetes várakozásaival ellentétben nem tárgyalhatott a fejedelemmel és kormányzatával. Apafi ugyanis a tanácsurakkal és a *delegatió*val való tanácskozást követően elhatározta, hogy távozik a közeli Kolozsvárról, és úgy döntött, hogy csak az Ébeni István tanácsúr

⁵ Szalai 2019. 137–168. o.

⁶ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–1. Nr. 27. és 2. doboz 1–1665–14. Nr. 115–120. A hitlevél szövege: „Hogy Várad és ahhoz mostan bíratott, tartozó jószág[on] kívül semminemű több várak, kastélyok el nem vétetnek a vezér ő nagysága ígírte szerént.” Koncz 1892. 390–393.

⁷ Sudár 2015. 109. o. és TMÁO IV. k. 188. o.

⁸ Erre a teljesség igénye nélkül lásd MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–1. Nr. 217–218. és 2. doboz 1–1665–20. Nr. 141.

⁹ Trócsányi 1980. 88. o. Vö. Bethlen 1993. 249. o. és TMÁO IV. k. 197. o.

vezette küldöttség által vitatja meg a határkérdést a török *commissariussal* és kíséretével.¹⁰ A fejedelmi kormányzat mindezt azzal magyarázta, hogy jelenlétükkel nem akarják akadályozni a határjárást és a későbbi megegyezést, ugyanakkor egyértelműen attól tartottak, hogy a török küldöttség nem „az határnak járására [...] inkább elfoglalására” jön.¹¹ Mindennek háttérében az állt, hogy a váradi törökök azt terjesztették, hogy a határigazításra küldött pasa több ezer emberrel érkezik Erdélybe.¹² Annak ellenére, hogy maga Haszán pasa nyugtatta meg Apafit levelében, hogy kísérete nem több kétszáz főnél, amit a fejedelem emberei is alátámaszthattak,¹³ Apafi és kormányzata nem tért vissza Kolozsvárra, hanem Ebesfalván rendezkedett be a tárgyalásokra. Ebben Haszán pasa azon kijelentése sem ingatta meg, hogy mivel nemcsak Ébeni Istvánnal, hanem a fejedelemmel és az „Erdélyi Urakkal” akar személyesen tárgyalni, kíséretével – terhelve a várost és környékét – mindaddig Kolozsváron marad, amíg a fejedelmi kormányzat vissza nem tér a „kincses városba”.¹⁴ A kolozsvári személyes tárgyalás előmozdítására a portai követek, Paskó Kristóf és Baló László által Haszán pasa Portán tartózkodó tihája is megüzente a fejedelemnek, hogy „nyúljon szívesen s bátran az dolgokhoz”, ne kételkedjen a pasa és az oszmán-törökök jó szándékában.¹⁵ A követek – felmérve a portai viszonyokat – maguk is a pasával való megegyezés fontosságát hangsúlyozták, rávilágítva arra, hogy a határigazításnak az ő „irgalma által kelletik végben menni”.¹⁶ Apafi és kormányzata végül vállalta a pasával való tanácskozást, azonban nem a határhoz közeli települések valamelyikén, hanem a biztonságosabb Ebesfalván.

A váradi török tartomány és az Erdély között húzóódó határ rendezése azonban ekkor még váratott magára, Haszán pasa ugyanis megbízatásának megfelelően követe útján elsőként a Habsburgok képviselőjében a határrendezéssel megbízott Rottal Jánossal kívánt tárgyalni. Ez a tanácskozás javarészt a székelyhídi vár elhánytatásának végső részleteire, valamint a császári katonák Erdélyből való kivonására szorítkozott.¹⁷ A császáriakkal 1665. február végéig folyó oszmán-török tárgyalások miatt a portai követség hosszan időzött a partiumi és erdélyi vármegyék területén, jelenlétükkel jelentősen terhelve az ottani lakosságot.¹⁸

¹⁰ Ébeni megbízatásáról lásd TML III. k. 382. o.; A *delegatio* szerepvállalásáról: MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–3. Nr. 66–67. és EOE XIV. k. 77. o.

¹¹ TML III. k. 388–389. o. és EOE XIV. k. 86–87. o.

¹² Apafi leveleiben eltérő számú, kettő-, öt-, hétezer fős török kíséretéről számolt be. TML III. k. 402. o. és EOE XIV. k. 77., 89. o.

¹³ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–18. Nr. 133–134.

¹⁴ Uo. Nr. 135–136.

¹⁵ Uo. 2. doboz 1–1665–14. Nr. 100. Paskó a fejedelem betegségével magyarázta Apafi Kolozsvárról való távozását a Portán, Haszán pasa jelentései azonban kétségekre adtak okot, így Paskó maga is biztatta a fejedelmet, hogy keresse a pasa kedvét. TMÁO IV. k. 206., 209–210. o.

¹⁶ MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./71–72. és TMÁO IV. k. 196–197. o.

¹⁷ MNL OL P659 33. csomó Nr. 762./32. Vö. *Bethlen* 1993. 250. o. A Rottalal való tárgyalás szükségességére bizonyítékuul szolgálnak Haszán levelének alábbi sorai: „[...] Grófnak is, Római Császártól jötnék athnáméja van nálam, kit győzhetetlen császárunk és fővezér urunk küldött.” MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–18. Nr. 133–134. Az oszmán-török követ Szatmárból való februári visszatéréséről lásd TML III. k. 422. o.

¹⁸ TML III. k. 383. o.

Mindez, továbbá a pasa azon fenyegetése, hogy a határkérdés rendezetlensége ellenére is távozik Erdélyből, végül lépésre készítette a fejedelmet. Apafi a kérdés fontossága okán összehívta a „tanácsi rendet”, s a Brassóban lassan gyülekező tanácsurak az oszmán-török küldöttség egyes tagjaival való feketehalmi egyeztetést követően a határkérdés megoldása érdekében egy követség kiküldése mellett határoztak.¹⁹

A mindhárom náció részvételével delegált erdélyi küldöttség élére ismételten a határrendezés problémáit jól ismerő tanácsurat, Ébeni Istvánt jelölték ki. A további tagok közül a déli végek védelmét kézben tartó Kapi György tanácsúr – Zaránd, Közép-Szolnok, majd Hunyad vármegye főispánja –, valamint Kornis Gáspár, Torma István, továbbá Nemes János és Csepregi Turkovics Mihály személye ismeretes.²⁰ A határjárásra való felkészülés jegyében – minden bizonnyal a fejedelmi tanáccsal való egyeztetést követően – Apafi az esetleges kártétel elkerülése érdekében német lovasokat küldött Beszterce környékére. Továbbá mérlegelve a határrendezés kimenetelének fontosságát és a pasa tekintélyét, bőséges élelmet rendeltek az oszmán-török küldöttség számára, valamint körültekintően megszervezték a határjáráshoz szükséges lovak beszerzését is.²¹

A március utolsó napjaiban már úton lévő erdélyi követséget a Közép-Szolnok vármegyei Zsibónál érte Haszán pasa azon méltatlankodó levele, amelyben a kolozsvári vagy bánffy-hunyadi tárgyalási helyszín helyett Zilahra hívatta őket. Mindezt azzal indokolta, hogy a későbbiekben maga a váradi pasa is a szilágysági településre érkezik a török császár címeres levelével, így megtörténhet a határigazítás, s az erdélyi *commissarius*ok is megkaphatják az írásos biztosítékot (*testimonialis*) arra nézve, hogy rajtuk nem múlt a határrendezés sikeresége. A Haszán pasa levelét tolmácsoló Nemes János már ekkor aggályait fejezte ki a meg egyezést illetően, tartva attól, hogy a török császár címeres levele nem más, mint Píri pasa deftere, s hogy útjuknak semmi eredménye nem lesz.²² Nemes gyanakvása kezdetben alaptalannak bizonyult, március utolsó napjaiban a váradi pasa ugyanis Csepregi Turkovics Mihályon keresztül levelében kereste meg a határigazítás erdélyi és oszmán-török tagjait, jelezve, hogy néhány nap elteltével elindul, s kérte, hogy „addig legyen a pasa [ti. Haszán] Zilahon az Urakkal”.

A tanácsurak rendelkezéséből a követség során végig Haszán pasa mellett maradó Csepregi azonban hamarosan felfedte a váradi törökök valós szándékát. Egyértelművé vált, hogy a váradiak nem a Partiumból kiindulva, hanem Kolozsvár határától kezdve kívánták volna megkezdeni a felmérést, amely már önmagában is jelzi, hogy az újonnan meghatározandó határt mélyen az Erdélyi Fejedelemség területébe hatolva akarták meghúzni. Ezentúl az erdélyiek számára további gondot jelentett, hogy a váradi törökök leveleik mellett rendszeresen alajbégeket, iszphahiákat és agákat küldtek a Portára a nagyvezírhez, s a fejedelmi kormányzatot a vasvári béke megszegésével, egész pontosan Cseh várának építésével vá-

¹⁹ TML III. k. 437. o. Vö. *Bethlen* 1993. 250–252. o.

²⁰ *Tóth* 1902. 388. o.

²¹ MNL OL X1249 470. tekercs Nr. 1665./36., 43., 50.

²² DJCAN BCsL Nr. 324./139./6.

dolták. Mindezt annak érdekében, hogy mind a fejedelmet, „mind az Urakat”, vagyis a fejedelmi tanács tagjait rossz hírbe keverjék a nagyvezír előtt, s a határigazítást saját javukra és Erdély minél nagyobb kárára vihessék véghez.²³ Csepregi azzal védekezett, hogy Cseh vára nem újonnan épített véghely, annak 100 brassói gyaloggal, 20 német katonával, továbbá pattantyúsokkal való felszerelése csak a székelyhídi vár lerombolása miatt, a védekezés megszervezése érdekében történt.²⁴

Minden bizonnyal a Portán is elfogadták ezt az indokot, így – a sebesvári véghelyhez hasonlóan – jóváhagyták Cseh várának *praesidium*mal való megerősítését, azzal a feltétellel, hogy regulázzák meg az oda küldött katonaságot.²⁵

A végső megegyezést azonban megnehezítette, hogy az erdélyi vármegyék területét érintő hódoltató törekvések továbbra sem enyhültek: több Hunyad vármegyei településre (Oláhkipetri, Sárd, Nagypetri, Bács) küldték ki ez idő tájt a váradi pasa hódoltató levelét, arra kötelezve a falvakat, hogy mivel a pasa az egyik főember szolgájának adta őket, Váradra hódoljanak, máskülönben kirabolják és elpusztítják valamennyiüket.²⁶ Az erdélyiek azon félelme, hogy a váradi törökök nem hajlanak a határigazításra, rövid időn belül beigazolódtott. Néhány nap elteltével ugyanis a váradi pasa egyre komolyabb fenyegetőzéseit és a partiumi, valamint az erdélyi vármegyékre küldött hódoltató levelei még inkább megsokasodtak. Emellett a váradi pasa leszögezte, hogy a Váradhoz csatolt területekből semmit nem engednek vissza a fejedelemségnek, így a határjáráshoz sem csatlakoznak.²⁷ Ennek okán Haszán pasa április elején dolga végezetlenül távozott Erdélyből, arra hivatkozva, hogy nincs megfelelő felhatalmazása a határrendezésre.²⁸

Csepregi és az erdélyi küldöttség vezetőjeként Ébeni István tanácsúr egyaránt azt javasolták, hogy Apafi a „tanácsúr híveivel együtt” tárgyalja meg a kérdést, s a Portán Paskó Kristóf révén és levelük által egyaránt mielőbb tárják az eseményeket a nagyvezír elé, azt feltételezve, hogy a váradi törökökkel való megegyezés egyetlen esélye az, hogyha maga a nagyvezír vagy a császár inti őket kompromisszumra.²⁹ A fejedelmi kormányzat bizonyára megfogadta a küldöttség tagjainak tanácsát, hiszen Paskó Haszán pasával és a tihájával Nándorfehérváron tárgyalt, és némi fizetség ellenében rábírta őket, hogy képviseljék Erdély érdekeit a nagyvezírral való találkozáskor: igazságosan fedjék fel a váradiak által elkövetett

²³ MNL OL X7314 19048. tekercs. Csepregi T. Mihály levele Apafi Mihálynak. Pago Bagos in Comitatu Kraszna, 1665. március 30.; TMÁO IV. k. 214–215. o. A béke ezen kérdésre vonatkozó, 3. pontja: *Marosi* 1972. 123. o.

²⁴ DJCAN kBCsL Nr. 328./342./7.

²⁵ TMÁO IV. k. 220–221. o. és TML III. k. 441. o.

²⁶ MNL OL X7314 19048. tekercs Csepregi T. Mihály levele Apafi Mihálynak. Pago Bagos in Comitatu Kraszna, 1665. március 30.

²⁷ TML III. k. 443., 448. o. Későbbi hódoltatásra: TMÁO IV. k. 227. o. és *Tóth* 1902. 389. o.

²⁸ TML III. k. 442., 449. o. Haszán pasa felhatalmazása minden bizonnyal megvolt a határrendezésre, távozásának oka inkább az lehetett, hogy nem akart nyíltan szembe menni a váradiak törekvésével. TMÁO IV. k. 222. o.

²⁹ MNL OL X7314 19048. tekercs Csepregi T. Mihály levele Apafi Mihálynak. Pago Bagos in Comitatu Kraszna, 1665. március 30.; TML III. k. 449. o.; TMÁO IV. k. 225. o.

pusztításokat és foglalásokat, valamint tudassák, hogy az erdélyiek készen álltak a határigazításra, azonban a váradi pasa megakadályozta mindezt.³⁰

Haszán pasa, annak ellenére, hogy bizonyosan tartott a vádtól, hogy „Erdély-pártinak” titulálják,³¹ jelentette a történéseket a nagyvezírnek, amely után Paskó is audienciát nyert hozzá. A meghallgatáson Paskó Ali pasa hitlevelére hivatkozva érvelt a jogtalan hódoltatások ellen, azonban a nagyvezír Píri pasa defterét tartva a határrendezés alapjának közölte, hogy a hozzávetőlegesen 1300 település hódoltatása egy Várad méretű vár esetében nem sok, így abból nem hajlandók engedni. Paskó azonban a pusztítások és foglalások következtében az adó-beszolgáltatás nehézségeit is feltárta, s több könyörgő- és panaszlevél ismertetését követően végül a díván elé került az erdélyiek ügye, amely úgy határozott, „hogy a fővezér a császár híre nélkül ne adjon választ”. Így Paskó a nála lévő „bizonyítékokat” törökre fordította, majd Drinápolyba küldte, s egyidejűleg kérte a fejedelmet, hogy „bölcs Tanácsival” – azaz tanácsosaival – írassák össze az Erdélytől jogtalanul elfoglalt területeket, s küldjék be számára a jegyzéket, hogy minél könnyebben meggyőzhesse saját igazukról a portai méltóságokat.³² Paskó Apafira és a fejedelmi tanácsra bízta a kérdésben való döntéshozatalt, egyúttal javasolta, hogy az ország pecsétje alatt küldjenek újabb könyörgő levelet a Portára, továbbá tegyék egyértelművé, hogyha a határigazításhoz Píri pasa defterét veszik alapul, nem lesznek képesek többé beszo­lgáltatni az Erdélyre szabott adót.

Az erdélyiek beadványaira kezdetben ugyan reménykeltő válaszok érkeztek a császártól és a nagyvezírtől, azonban semmilyen valós megoldást nem hoztak a váradiakkal való határigazítás terén. Ennélfogva az erdélyiek a portai kormányzattal való megegyezés érdekében igyekeztek külső hatalom támogatását megszerezni a szultáni udvarban. A hathatós segítséget – a holland és angol támogatás mellett érthető módon – a Habsburgok delegáltjaitól remélték.³³

2. Egyezkedés a Habsburgokkal

A székelyhídi vár ügyében 1664 februárjától több ízben eljáró Teleki Mihály szatmári követségei³⁴ jó alapul szolgáltak a Habsburg részről megbízott Rottal Jánossal való további egyezkedésekre, a határigazításban az oszmán-törökökkel szembeni támogatás elnyerése

³⁰ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–14. Nr. 104–109.

³¹ Csepreginek jegyezte meg a pasa, hogy „ha váradiaknak szólok, mindjárt azt mondják, hogy több jót kívánok az erdélyieknek, mint a váradiaknak.” MNL OL X7314 19048. tekercs. Csepregi T. Mihály levele Apafi Mihálynak, Pago Bagos in Comitatu Kraszna, 1665. március 30. A váradiak ténylegesen megvádolták a pasát, hogy Csepregi befolyása alatt állt: uo. X1892 11694. tekercs Csepregi Mihály levele Apafi Mihálynak, Bánffyhunrad, 1665. április 1.

³² MNL OL P1239 2. doboz, 1–1665–14. Nr. 104–111. A Bihar vármegyei határigazításra maga Paskó is javaslatot tett, hangsúlyozva a kérdésben a tanácsurak szerepét: TMÁO IV. k. 217–219. o. Az egyezkedés során ellentéteket szült, hogy Paskó egy olyan összeírást nyújtott be, amelyben több mint 3000 falu szerepelt. MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–13. Nr. 98–99.

³³ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–14. Nr. 104–111. és TMÁO IV. k. 216. o.

³⁴ Szalai 2019. 154–161. o.

érdekében. Az erdélyi kormányzat reményeit azonban Rottal személyes ambíciói felülírták, ugyanis segítségéért viszonzásul Teleki révén az erdélyi kormányzat számára elfogadhatatlan feltételeket szabott. A fejedelemtől és az országgyűléstől egyaránt olyan elismervényt kívánt, amely igazolta, hogy a császáriak csak azért vállaltak a térségben háborút az oszmán-törökök ellen, hogy Erdélyt a pogányoktól védve „ősi szabadságába” visszahelyezzék, s közvetítése révén mindez meg is történt.³⁵ Apafi az erdélyi határkérdés rendezetlensége miatt nem teljesítette Rottal kérését, arra hivatkozva, hogy a *delegatio* már előző évben tárgyalta, s a három rend pecsétjével megerősítve megküldte Rottalnak a kérdésben való állásfoglalását.³⁶ Így a fejedelem és kormányzata amellett, hogy elismerte a császári katonák segítségét a várak oszmán-törökökkel szembeni védelmezésében, továbbá Rottal támogatását a tárgyalások során, továbbra is hangsúlyozta a Habsburgok segítségének szükségességét az Ali pasa hitlevelén alapuló erdélyi–oszmán-török határkérdés rendezésében, valamint a Portára küldendő adó leszállításában.³⁷ Továbbá egyértelműen kinyilvánították várakozásaikat arra nézve, hogy a császáriak a Portán is kijelentik elhatárolódásukat a vasvári béke első pontjától, melyszerint Erdély régi szabadsága – így egyebek mellett a területi integritása – helyreállt.³⁸

Apafi, ezen rendelkezés pontjait tárgyalási alapnak tekintve, azzal utasította el Teleki által Rottal, hogy „mind a tanácsi rendet s mind az ország delegatusit Kolosvárrúl haza bocsáttottuk, mellettünk ő kegyelmek közzül senki sincs”, így emiatt is lehetetlen, hogy az ország kiadja az általa követelt elismervényt. Azonban, amennyiben Rottal kilátásba helyezi a problémák orvoslását az általuk előterjesztett pontok alapján, abban az esetben a fejedelem ígéretet tesz az egyezkedésre, s arra, hogy „újabbán convocáltatjuk mind az tanácsi rendet s mind az delegatusokat”.³⁹ Rottal azonban nem fogadta el az erdélyi kormányzat feltételeit, s csupán a vasvári béke alapján megfogalmazott elvárásoknak tett eleget, vagyis a kolozsvári *delegatio* utasítása értelmében eljáró Telekivel való tárgyalásoknak megfelelően Székelyhíd lerombolását követően utat engedett az erdélyi várakból a német őrség kivonásának és a várak erdélyi kézbe történő átadásának.⁴⁰

Mindez elsősorban az erdélyi kormányzat számára jelentett újabb feladatokat, a várak átvételére és a német őrség helyzetének rendezésére küldöttség kijelölése vált szükségessé. A kijelölt *commissariusok* (Rhédey Ferenc és Sárpataki Márton) Teleki Mihály, az ügyben kétségkívül a legtájékozottabb tanácsúr⁴¹ vezetésével egyeztettek Rottal Jánossal, továbbá a német őrség előljáróival a Huszton, Bethlenben, Szamosújváron, Kővárban, Déván és Sebesváron

³⁵ EOE XIV. k. 6. o. Vö. *Bethlen* 1993. 253–254. o. Teleki Rottalal folytatott tárgyalásainak nyomait lásd még: TMAO IV. k. 186. o.; TML III. k. 425–433. o.; *Lukinich* 1912. 176. o.

³⁶ EOE XIII. k. 364–365., 367–368. o.

³⁷ EOE XIV. k. 90–92. o. A Telekinek küldött, a *delegatio* által, de a három rend nevében kiadott, Rottal számára újonnan megfogalmazott „térítvény”. Vö. *Bethlen* 1993. 254–256. o.

³⁸ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–6. Nr. 78.

³⁹ TML III. k. 389. o.

⁴⁰ EOE XIV. k. 72–73. o.

⁴¹ Teleki tanácsuraságának datálásáról lásd *Szalai* 2019. 154–155. o.

maradt német katonák ügyében.⁴² A Habsburgok által Erdélyben hátrahagyott, a javadalmazásuk hiánya miatt több ízben fellázadó és az Erdélyi Fejedelemség „pártjára” álló császári-királyi őrség kérdésének rendezése az erdélyi kormányzat elemi érdeke volt. Egyrészt az erdélyi hadak általuk történő gyarapításának reményében, másrészt a regulázatlan német őrség várakban okozott kártételeinek mielőbbi megszüntetése érdekében. A várak erdélyi kézbe való átadása egyfelől a fejedelemségből távozni szándékozó császári-királyi katonák elmaradt hópénzének megadásával, másfelől a német *praesidium* azon részének rendszeres javadalmazásának vállalása mellett valósulhatott meg, akik bizonytalan helyzetükből adódóan, a Habsburg-hűségben meginogva Erdély szolgálatában kerestek boldogulást.⁴³ A kulcsfontosságú kérdés eldöntése érdekében, Teleki javaslatának eleget téve, a fejedelem – kis késéssel – „censura alá” vette a német katonák ellátásának kérdését, azaz a tanácsurak véleményét kérte, amelynek végrehajtását végül a tanács döntése alapján a gazdaság irányítását vivő fejedelmi prefektus hatáskörébe utalta.⁴⁴

A korábbi fejedelem, Rhédey Ferenc kezén lévő Husztból már 1665 januárjában – megfelelő kíséret mellett – kivonták a német őrséget, amelyet a fejedelmi kormányzat Cseh várának megerősítésére szánt.⁴⁵ Hasonlóképpen megkezdődött a Kékedy-örökség révén Béli Pál joghatósága alá tartozó bethleni várból való császári őrség kivitele. Ugyanakkor a (Szilágy) Nyíres falubeliek néhány évvel későbbi, a bethleni várban állomásozó német gyalogokra tett panaszra arra enged következtetni, hogy még az 1660-as évek végén is szolgáltak császári katonák a várban.⁴⁶ A szamosújvári német katonák is nehézséget okoztak az erdélyieknek, amiről az 1665 februárjában a vár főkapitányának kinevezett Bánffy Dénes tanácsúr levelei tájékoztatnak.⁴⁷ A német kommandáns vezetésével ugyanis a katonák a *czejtházból*⁴⁸ minden hadakozáshoz szükséges eszközt elpredáltak, és a várban is jelentős károkat tettek.⁴⁹ Emellett azzal együtt, hogy a fejedelmi prefektus több ízben utaltatott a (német) őrség számára hó-

⁴² TML III. k. 404–405., 413. o.; TMÁO IV. k. 210–211. o.; MNL OL P659 2. csomó Nr. 129./20.

⁴³ TMÁO IV. k. 219. o. A császári-királyi hadak lázadásáról lásd *Trócsányi* 1980. 147. o. és *Szalai* 2019. 140. o.

⁴⁴ TML III. k. 435. o.

⁴⁵ MNL OL P659 33. csomó Nr. 762./38. Uo. R298, mikrofilmen: X10447 50021. tekercs Nr. 209. és TML III. k. 387., 391., 405. o. Vélhetően a Székelyhídról átcsoportosított katonák helyébe küldték a huszti németeket. DJCAN kBCsL Nr. 328./342./7. és TMÁO IV. k. 203. o.

⁴⁶ A vár birtoklásáról lásd *Deák* 1887. 12–13. o. Apafi 1664 februárjában erősítette meg Béli Pál birtoklásában. DJCAN BCsL Nr. 324./II./26./6. Cob szatmári generális már vélhetően 1664 tavaszán visszaigérte a várat Béli Pálnak, amint a császári katonákat kivonják onnan. Uo. Nr. 324./I./146./24., 28., 99. és MNL OL P669 I. tétel Nr. 28., 34. A német katonák kivonásáról lásd TMÁO IV. k. 203. o.

⁴⁷ DJCAN kBCsL Nr. 328./342./5. Apafi 1665. február 1-jén nevezte ki Bánffy Dénest Szamosújvár főkapitányának. A szakirodalom 1667-re datálja kinevezését. Vö. *Trócsányi* 1980. 23. o. A tisztség 1665-től való birtoklását bizonyítja az 1665. február 25-i *conventiós* jegyzéke is. DJSAN Benigni gyűjtemény, Nr. 2./11–12.

⁴⁸ A német *Zeughaus* szóból, jelentése fegyvertár, hadiszertár.

⁴⁹ TML III. k. 394., 396–397. o.

pénzt,⁵⁰ valamint több száz köböl búzát, közlisztet, több vég posztót, a vár védelmére szurkot,⁵¹ s esetenként a partiumi vármegyékben hagyták kvártélyozni a német csapatokat,⁵² továbbá Bánffy Dénesnek mint főkapitánynak a Besztercei kerülettől a korábbi években is a vár számára juttatott éleltszert sikerült megszereznie,⁵³ csak nehezen volt biztosított a katonák megfelelő ellátása. A kővári német katonaság hosszas tárgyalás után csak február végén kapott engedélyt Rottaltól a távozásra.⁵⁴ Maga Apafi március elején meg is jegyezte, hogy végre „kitakarodván a német praesidium az várból”, Kővár felszabadult. A későbbiekben azonban a fejedelmi prefektus közbenjárásával a német őrség számára juttatott éleltszert és posztót arra enged következtetni, hogy valamennyi császári katona a kővári védelemben is helyet kapott.⁵⁵ A kővári német őrség jelenlétét továbbá az is jelzi, hogy megfogyatkozott állapotuk miatt a Szatmárból elszökött két német katonát is marasztalni akarták.⁵⁶

A dévai és a sebesvári német várőrség helyzetéről egyelőre keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy ezen két véghelyen állomásozó német őrség, vagy annak egy része, szintén Erdélyben maradt, esetleg csoportosították át ezen várakba német katonaelemeket, hiszen a fejedelem az 1660-as évek végétől több ízben egyezkedett a dévai német őrséggel ellátásukról és feladataikról,⁵⁷ a sebesváriakról pedig jó ideig a Bánffy Dénes – Bornemissza Kata házaspár saját költségén gondoskodott.⁵⁸ Meg kell továbbá jegyezni, hogy az oszmán-törökök által – nyilvánvalóan a sóbvételek miatt – évek óta fenyegetett Déshez felhúzott palánkot⁵⁹ és ezzel együtt a várost német katonák is védték, s ellátásukról Beszterce-vidéke szász kerület gondoskodott.⁶⁰ Összességében elmondható, hogy az 1660-as évek derekán a végvárakbeli német *praesidium* fizetésének kérdése még többször is a fejedelmi kormányzat elé került,⁶¹ s bizonyos, hogy a német katonaság teljességgel nem hagyta el Erdélyt, hanem még évtizedekig az erdélyi véghelyek várőrségében látott el szolgálatot, segítve a fejedelemséget az oszmán-törökök elleni védekezésben.⁶²

Az Erdélyben állomásozó német várőrség problémájára a fejedelmi kormányzat belső intézkedései és a Rottalal való tárgyalások többé-kevésbé megoldást jelentettek, ugyanakkor

⁵⁰ MNL OL F12 12. doboz XIII. Udvarhelyi György levelezése, 1666. Nr. 6.; MNL OL P659 33. csomó Nr. 762./31., 34.; uo. 2. csomó Nr. 129./38.; DJCAN KSGy Nr. 595./12./83.; TML III. k. 419. o.

⁵¹ MNL OL P659 2. csomó Nr. 129./20., 21., 23., 24., 27., 38., 45., 47. Közliszt: barna kenyérnek való liszt. EMSzT VII. k. 565. o.

⁵² MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–5. Nr. 76–77. A németek Zaránd vármegyei kvártélyozása miatt a körösbányaiak otthonuk elhagyását fontolgatták.

⁵³ Uo. X1249 470. tekeres Nr. 1665./57., 60.

⁵⁴ TML III. k. 409–413. o. és TMÁO IV. k. 210–211. o.

⁵⁵ MNL OL P659 2. csomó Nr. 129./20., 24., 27., 31., 45., 48.

⁵⁶ Uo. P659 2. csomó Nr. 129./42.

⁵⁷ MNL OL F12 11. doboz XII./3. I. Apafi Mihályhoz intézett folyamodványok, Nr. 20., 26.

⁵⁸ TML III. k. 466. o.

⁵⁹ MNL OL P1239 1. doboz 1–1663–12. Nr. 74–75.; EOE XIV. k. 126. o.; *Lukinich* 1918. 419. o.

⁶⁰ MNL OL X1249 470. tekeres Nr. 1665./65., 66., 82., 140.

⁶¹ TML III. k. 444., 448., 463., 466., 473. o. és TMÁO IV. k. 228. o.

⁶² Úgy tűnik, Székelyhíd eleste után is – erdélyi katonai vezetőkkel – külön *companiák*ba szerveződtek a német hadak, de például a későbbiekben kiemelt jelentőségű véghely, Somlyó őrségében is külön német zászlóalj működött. DJCAN MSGy Nr. 246./1067.

az erdélyi–oszmán–török határkérdés és adóztatás rendezésében való közvetítésre nem sikerült megnyerni a császári megbízottat.⁶³ Ennek érdekében a fejedelem újabb tanácskozásra hívta össze kormányzatát, s a fogarasi *delegatio* döntése értelmében – a Habsburgoknál már korábban is követségben járt – Bánffy Dénes tanácsúr Bécsbe való küldése révén remélték ügyük előrehaladását. Az 1665. március derekán összeülő *delegatio* által kidolgozott titkos és „hivatalos” instrukciót a három rend pecsétjével ellátva véglegesítették, s ezzel indították útnak április elején Bánffy.⁶⁴ Az utasítás pontjai nem sokban tértek el a korábban Rottaltól követeltektől. A fejedelmi kormányzat elsődleges célja az Ali pasa hitlevelén alapuló határigazítás volt, vagyis csak a Váradhoz tartozó területeket akarták átengedni az oszmán–törökök kezébe. A partiumi és a szoros értelemben vett erdélyi területek védelme a székelyhídi vár lerombolása miatt fokozottan szükségsszerűvé vált, ennek következtében ugyanis Bihar vármegye északi része az oszmán–törökök szabad prédája lett.⁶⁵ Ebből a fejedelemség számára további nehézségek adódtak, amelyekre az utasítás szintén kitért. Eszerint a Porta által megemelt, immár nyolcvanezer tallér adó beszolgáltatása megvalósíthatatlan követelés a váradi törökök szüntelen hódoltatása és területfoglalása következtében. Az erdélyi kormányzat ezen problémák megoldásában várta a császáriak közbenjárását a Portán – s ahogy fogalmaztak – „egyébaránt nem sokára végső veszedelem követ országgal bennünket”.

A méltánytalanságok orvoslásának zálogául pedig a császáriak ráhatása révén *ahdnámét* remélték a Portától.⁶⁶

Bánffy, habár egyértelmű, hogy a „tanácsi rend” már útja során is tájékoztatást várt tőle az események alakulásáról,⁶⁷ a fejedelmi kormányzatot csak a nyár folyamán, Bécsből való hazatérését követően tudta a császáriak állásfoglalásáról kielégítően informálni, átadva az Orbán István kancelláriai titkár által lejegyzett császári válaszokat. A határozat kétségtelenül a császár támogatásáról biztosította az erdélyieket, egyértelműen kifejtette ugyanis, hogy a béke megszilárdítása érdekében, s hogy az oszmán–törökök ne foglalják, pusztítsák és néptelenítsék el a térséget, mindent el fognak követni a Portán, garantálva, hogy az *ahdnáme* ügyében is hathatósan fellépnek.⁶⁸ Mindemellett a fogarasi *delegatio* megkeresésére válaszul

⁶³ TML III. k. 442. o.

⁶⁴ A vélhetően a fogarasi *delegatio* által március 16-i keltezéssel megfogalmazott (titkos) utasítások kerültek később a három rend pecsétjével március 25–26-án, szintén Fogarasban, megerősítésre. Lásd MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–1. Nr. 13–18.; DJCAN MSGy Nr. 246./1059.; *Szilágyi* 1867. 289–296. o.; *Zsinka* 1914. 29–30. o.

⁶⁵ *Lukinich* 1918. 421. o.

⁶⁶ *Szilágyi* 1867. 289–296. o. és EOE XIV. k. 8. o.

⁶⁷ TML III. k. 460. o.

⁶⁸ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–1. Nr. 34–39. „Et primo quidem, quo ad Postulatum illud, videlicet, quod cum ijdem Status a Turcis, ad extremam usque ruinam, ac desolationem urgeantur, et premantur, ut eisdem eatenus gratiose subvenire, seseque apud Portam Otthomanicam, vel maxima occasione modernae Legationis et Stabilimati Pacis, interponere dignetur. Hoc ipsum eorundem Postulatum, uti iustum et necessarium, ita etiam condignum esse iudicat, quo ipsos opportunioribus, quibus fieri poterit medijs iuuuet, neque patiatur [...], aequum igitur omnino et Iustitiae consentaneum esse, ut per praesentem, ad supra nominatam Portam Otthomannicam institutam Legationem, ea omnia, quae ipsi fusius enumerarunt efficaciter urgeantur, prout

a Habsburgok Portára induló főkövete, Walterus Leslie is biztosította levelében az erdélyi kormányzatot, hogy megbízatása során a császári és az erdélyi érdekeket egyaránt képviselni fogja.⁶⁹ Leslie és a Portán lévő többi Habsburg követ, elsősorban a befolyásos Simon Reininger számára az adócsökkentés és az Ali pasa hitlevelén alapuló határigazítás támogatásának biztosítása érdekében az erdélyi kormányzat titkon több ezer tallért küldött, kézzelfogható eredmény nélkül.⁷⁰

A végvárrendszer megszervezése Erdély északnyugati határán

A hónapokig elhúzódó diplomáciai tárgyalások szálai végül összeértek, azonban az egyezkedés sem a Habsburgokkal, sem az oszmán-törökökkel nem hozott jelentős előrelépést Erdély északnyugati határainak kérdésében. Paskó portai jelentései ugyanis világossá tették, hogy az erdélyi kormányzatnak tett ígéretek ellenére a császáriak nem törekednek hathatósan a fejedelemség érdekeinek előmozdítására, valamint a Porta sem hajlandó jóváhagyni az Ali pasa hitlevelén alapuló határigazítást.⁷¹ Így annak ellenére, hogy az egyeztetések továbbra is folyamatosak voltak az ügyben mindkét „nagy hatalommal”,⁷² 1665 tavaszára-nyarára egyértelművé vált, hogy az ország területi és állami integritásának megőrzése érdekében elengedhetetlen egy ütőképes végvárrendszer létrehozása a váradi török tartománnyal szemben.

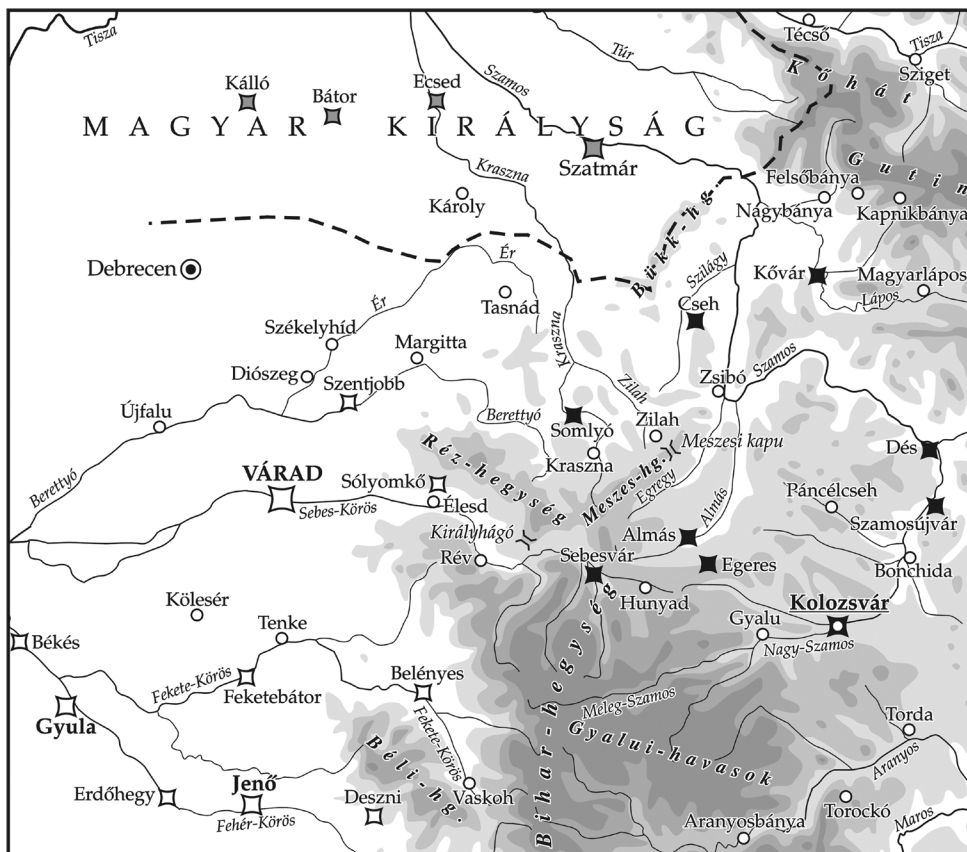
et urgebuntur, quam efficacissime. [...] signanter autem de Athname pro ipsis Transylvanis obtinendo. Altenominatam Suum Maiestatem sese eatenus Portam Otthomanicam omni meliorj modo interpositorum.” Vö.: *Bethlen* 1993. 264–266. o.

⁶⁹ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–11. Nr. 94–95. „[...] quae hactenus inter utrumque potentissimum Imperatorem de Rebus praesertim Transylvanicis gesta sunt, ac ultro citroque actitata, ita divino fretus auxilio pro mea parte indefesso studio ac labore pro viribus adnitar, ut juxta praefatae Sacratissimae Majestatis Clementissimam Intentionem ac Jussum omnia illa exoptato fine potiantur, quae in salutem ac incolumitatem Celsitudinis Vestrae totiusque Incltyae Transylvaniae redundare videbuntur [...]” Leslie követségéről részletesen lásd *Kolçak* 2016. 99–127. o. Maga Bánffy is értesítette Apafit Leslie támogatásának megszerzéséről: MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–3. Nr. 72–75.

⁷⁰ MNL OL X7314 19048. tekercs Paskó Kristóf instrukciója, 1665. július 27. Az utasítás megszövegezése vélhetően szintén a fejedelem szűkebb tanácsadó testületéhez köthető, ugyanis annak ellenére, hogy Apafi június 25-re, Radnótra a végvárrendszer kialakítása mellett ezen ügy megtárgyalására gyűlést hívott össze, jelenleg nincs információnk 1665 nyarán összeülő országgyűlésről. Uo. X1249 470. tekercs Nr. 1665./87.

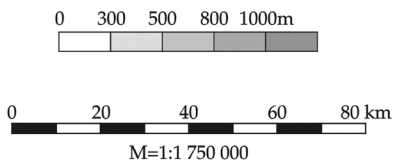
⁷¹ A teljesség igénye nélkül: MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–14. Nr. 110–111., 115–119., 123–125. és *Lukinich* 1918. 428. o.

⁷² A teljesség igénye nélkül: *Barta M.* 2017. 94–96. o. és TMÁO IV. k. 304. o.

**A váradi török tartománnyal szembeni,
Kolozsvár központú végvárrendszer
az 1660-as évek derekán**

- ■ Erdélyi végvár
- ■ Királyi végvár
- □ □ Oszmán-török vár
- VÁRAD** Vilájetszékhely
- Jenő** Szandzsákszékhely
- Kolozsvár** Várkapitányság központja

1. Az elsődleges végvárvonal megszervezése a váradi török tartománnyal szemben

Az 1665 májusában, Gyulafehérváron összeült egyetemes országgyűlésen meghozott határozatok sora foglalkozott a határrendezés és az ország katonaságának kérdéskörével. A felmerülő problémákra való végső választételek meghatározását és kidolgozását az országgyűlés a minél hatékonyabb döntéshozatal érdekében azonban már ekkoriban átruházta a fejedelmi tanácsra.⁷³ Ennek értelmében a fejedelem és a „tanácsi rend” minden bizonnyal már az országgyűlés ideje alatt külön tárgyalásokba kezdett, amelyeknek eredménye a végvárrendszer állapotának felmérését célzó, és a benne állomásozó katonaság helyzetét rendező határfelmérés eldöntése lett. A határozat végrehajtását, bizonyára generálisi tisztségéből fakadóan, Béldi Pál tanácsúrra bízták, akinek az utasítás értelmében alapvető feladata a már ekkoriban jól láthatóan Kolozsvár központúra tervezett végvárhálózat ütőképessé tétele volt. Béldi, az instrukció alapján, az eredményes felmérés érdekében a sokat tapasztalt Ébeni István kolozsvári főkapitányt is bevonta a munkába, kiemelten Kolozsvár, Almás, Drág, Sebesvár, Cseh, Szamosújvár, valamint Egeres várának és katonaságának felmérésébe.⁷⁴

Míg Almás és Egeres várának erődítése elsősorban a kolozsvári lovas katonák elszállásolása kapcsán merült fel, addig a többi vár megerősítése és katonákkal való biztosítása ki-mondottan a váradi törökök elleni első védvonal létrehozása érdekében történt.⁷⁵ A megnevezett véghelyek közül a jó állapotban lévő Cseh vára adta a legkevesebb feladatot Béldiéknek, ugyanis védői az elhanyagott székelyhídi vár *praesidiumának* egy része mellett az Erdélyben maradó német katonaság közül kerültek ki, továbbá ekkoriban brassói gyalogok is védték a várat az oszmán-törökök engedélyével.⁷⁶ A már meglévő őrséget Béldiék negyven lovasal (*rajter*) kívánták megszapornítani annak érdekében, hogy az oszmán-törököket a 200 lovas katona ottléte elrettentse a támadástól, továbbá szorgalmazták a Hadadból kivont gyalogok csehi állomásoztatását is. Emellett a véderő ellátásának megszervezése volt kérdéses, amelyet szilágysági, nevezetesen a Krasznától a Berettyóig Székelyhíd felé nyúló terület falvainak Cseh várához való adóztatásával igyekeztek megoldani.⁷⁷ A későbbiekben Udvarhelyi György fejedelmi prefektus az Erdély kezén maradt székelyhídi *proventusból* származó dézsmabevételek egy részét – Kővár mellett – a csehi várőrség ellátására rendelte, s az ezen

⁷³ EOE XIV. k. 119. o. és Trócsányi 1980. 71. o. Az ország szempontjából nagy horderejű politikai-kormányzati kérdéseket érintő (például fejedelemválasztás, hűtlenségi per, követküldés) ügyekben kizárólag egyetemes országgyűlés (*generalis congregatio*) összehívására került sor, míg az ország általános kormányzati kérdéseit érintő ügyeket részgyűlésen (*partialis congregatio*) is tárgyalhatták, amelyen a rendek csak egy szűkebb köre volt jelen. *Oborni* 2018. 251., 261–262. o.

⁷⁴ MNL OL P659 33. csomó Nr. 762./139.

⁷⁵ Mindez az instrukción túl az alábbi forrásból is kiderül: DJCAN KJGy Nr. 594./291. Elsősorban tehát a fejedelmi tanács Almás és Egeres esetében nem a várak oszmán-török elleni védelemre való alkalmasságát kívánta felmértetni Béldivel, ahogyan azt a szakirodalom bemutatja. *Trócsányi* 1980. 71. o.

⁷⁶ DJCAN kBCsL Nr. 328./342./7.; TMÁO IV. k. 220–221.; TML III. k. 441. o.; *Lukinich* 1912. 180. o.

⁷⁷ MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./81–84.

dézsma búzából készült katonakenyér (*profont*) esetenként a német őrség hópénzét helyettesítette.⁷⁸

Szamosújvár esetében Béliéék feladata a katonaság ellátásának megszervezése és elmaradt hópénzének megadása volt a *praesidium* ez irányú panaszait figyelembe véve.⁷⁹ A fejedelmi kormányzat fél hópénznek megfelelő összeget küldött ugyan a várkatonák számára, a teljes járandóság kipótlása azonban Béliére hárult, amelyet saját bevételeiből oldott meg. Emellett a helyi udvarbíróval egyeztetve a későbbi rendelkezésig elegendő búzával látta el a katonaságot, továbbá a fejedelmi prefektus is több ízben rendelt a várba gabonát és lisztet.⁸⁰ A sebesvári, főképp lovas katonák lakhatásának kérdése jelentett további teendőt: a „tanácsi rend” a rendszeres oszmán-török portyázástól való megóvásuk érdekében a környező falvak segítségével szálláshelyük palánkkal való megerősítését szorgalmazta. A felmérést követően Béli is a meglehetősen rossz állapotban lévő Sebesvár megerősítését javasolta, s még jelenlétében megkezdtek a véghely árokkal és sánccal való erősítését, ezzel megoldva a katonák elszállásolásának problémáját is. Béli elrendelte ugyanis, hogy az őrséget ellátó néhány gyalog mellett a várban csak a hadnagyok tartózkodjanak tizedmagukkal, míg az istállók és a katonák házai, s ezáltal lakásuk is az újonnan elkészült sánccal legyen.⁸¹ A véghely jelentősége okán óvta a fejedelmi kormányzatot a sebesvári katonákkal való kemény bánásmódtól, hiszen megfelelő javadalmazásukat ekkor még nem tudták biztosítani, csupán ellátásukat szervezték meg egyes szilágysági falvak adójának a várhoz rendelkezésével.⁸²

Drág várának állapotáról a szomszédos csehi katonaság tett jelentést Béliinek, miszerint a silány állapotban lévő véghely helyett Somlyó erősítése célszerűbb lenne, kiváltképp azért, mert a sokkal jobb állapotban lévő vár az oszmán-törökök folyamatos fenyegetésének van kitéve, s megszállását is kilátásba helyezték.⁸³ Minden bizonnyal ez fordította a várak állapotát felmérő tanácsurak és a fejedelmi kormányzat figyelmét a Kraszna vármegyei végvárak felé, s ennek értelmében Somlyó és Valkó várának erősítése mellett döntöttek.⁸⁴ Utóbbi véghely megerősítését Béliéék is erősen javallották, annak ellenére, hogy instrukciójának megfogalmazásakor a fejedelmi tanács nem számolt Valkóval a végvárrendszer egyik láncszemeként. A felmérést végző tanácsurak azzal érveltek, hogy mivel a vár Bánffy Zsigmond tanácsúr kezén van, a saját jogán küldhet bele őrséget megfelelő éléssel és munícióval, s titkon könnyedén megerősíthetnék a már meglévő palánkját, így mire az oszmán-török tudomást szerezne az erősítésről, a vár már védve lenne. Somlyó esetében a csehi őrség

⁷⁸ MNL OL P659 2. csomó Nr. 129./27., 40., 43., 48.

⁷⁹ Uo. 33. csomó Nr. 762./139.

⁸⁰ TML III. k. 478–479. o. és MNL OL P659 2. csomó Nr. 129./21., 23.

⁸¹ MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./81–84.

⁸² Uo. 33. csomó Nr. 762./139. és TML III. k. 469., 479–480. o. Sebesvár erősítésének fontosságáról lásd *Lukinich* 1912. 180. o.

⁸³ TML III. k. 479. o.

⁸⁴ *Szilágyi* 1875. 160. o. és *Trócsányi* 1980. 71. o.

megfelelő kíséret mellett történő átcsoportosítását tanácsolták, s ellátásukat Belényes vidéki és krasznai településekkel, valamint a Bánffyak szilágysági jószágaival oldották volna meg.⁸⁵

A Kraszna vármegyei várak katonasággal való ellátása és megerősítése kapcsán Apafi több alkalommal fordult a „tanácsai rend” tagjaihoz, ahogyan részvételüket a kérdés megtárgyalásában és a döntéshozatalban a személyes tanácskozás mellett számos *censura*, vagyis a fejedelemhez levélben beküldött tanácsúri véleménynyilvánítás is tanúsítja.⁸⁶ A várak erősítését ugyan Bethlen János tanácsúr-kancellár kezdetben az oszmán-törökök támadásától tartva nem javallotta, végül Apafi kérésére mégis ő adott útmutatást Valkó megfelelő megerősítésére. Ehhez elengedhetetlennek tartotta, hogy a katonaság a saját ellátására elegendő éléssel, kielégítő őrség kíséretében menjen be a várba, s egy esetleges oszmán-török támadás esetén a vár megtartása és a tartomány védelme érdekében vállalják fel a nyílt összecsapást. Javaslatá szerint a váradi törökök rosszállásának elkerülése érdekében a *praesidium* odaküldését a latrok, rablók megfékezésének céljával kell nyilvánosan megmagyarázni, amely mind Erdély, mind a váradiak érdeke. Bethlen a katonaság számára adandó instrukciót ezek alapján Bédire testálta, aki generálisként tisztában volt a „vitézi regula” szerinti utasítás formulájával.⁸⁷ A valkói véghely erősítése a nyár folyamán bizonyosan megkezdődött, Beszterce-vidékéről élelmiszert szállítottak a leendő véderőnek,⁸⁸ s a közeli Csehből katonákat küldtek a várba Nagy János és Makai Mihály irányításával, utóbbit megbízva a véghely kapitányi tisztségével.⁸⁹ Emellett a somlyói vár élére állított Olasz Ferenc⁹⁰ révén egy mázsányi puskaporral és kétezer lövedékkel is felszerelték Valkót. Bánffy Dénes tanácsúr azonban a muníció mennyiségét nem ítélte elegendőnek, így a Szamosújvárból odaküldött további nyolc mázsa puskapor mellett Ébeni István kolozsvári főkapitányt kérte meg a nagyobb mennyiségű lőpor várba rendelésére. Továbbá kilátásba helyezték a két újonnan erősített vár ellátására rendelt Kraszna vármegyei falvak ellátó képességének számbevételét és felosztását is.⁹¹

Az erdélyiek félelme azonban beigazolódott, a váradi törökök valóban rossz szemmel nézték a vár erősítését, és támadást intéztek a véghely ellen. Így Bánffy Dénes tanácsúr értesítése alapján Apafi hadfelkelésre utasító parancsot küldött Aranyos- és Marosszékre, továbbá Vér György vicekapitány vezetésével a kolozsvári *praesidium* jelentős részét a

⁸⁵ MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./81–84.

⁸⁶ MNL OL X4788 11697. tekercs Petki István Apafi Mihálynak. Marosszentgyörgy, 1665. augusztus 15.

⁸⁷ MNL OL X4788 11697. tekercs Bethlen János Apafi Mihálynak. Teremi, 1665. július 20. Vö. *Trócsányi* 1980. 71., 128. o.

⁸⁸ MNL OL X1249 470. tekercs Nr. 1665./124.

⁸⁹ TML III. k. 496. o.; MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–4. Nr. 74–75.; MNL OL P669, I. tétel Nr. 30.; *Petri* 1901. 254. o.

⁹⁰ A forrásokban a legtöbbször Olasz/Olos(z) Ferencként vagy Franciscoként emlegetett itáliai származású Francesco Biale jelentős katonai karriert futott be az Apafi-korszakban, s már 1661-ben bizonyíthatóan ellátta a somlyói várkapitányi tisztséget, amelyet kisebb megszakításokkal egészen a korszak végéig viselt. Első somlyói kapitányi említése: DJCAN KJGy Nr. 594./1281.

⁹¹ TML III. k. 496–497. o.

Désnél állomásozó német hadakkal együtt Valkó felmentésére küldte. Emellett a fejedelem felszólította Bethlen János tanácsurat, hogy Udvarhelyszék főkapitányaként adjon parancsot a székbelieknek a hadba indulásra, s küldje őket is Kolozsvárra. Ha pedig szükségessé válik, innen Bánffy Dénes és Ébeni István tanácsurak rendelkezzenek a Valkó megsegítésére való továbbküldésükről. A fejedelem azonban tartva attól, hogy a Porta velük szembeni nyílt fellépésnek (*appertum bellum*) tekinti a Valkó védelmére küldött sereget, kijelentette, hogy „magunktól mi tovább nem mehetünk, egyebül is az Tanács Uraknak írtunkunk”.⁹² A seregek átcsoportosításáról ugyan érkeztek a fejedelemhez konkrét tanácsúri javaslatok, azonban Valkó megtartásához már késő volt. A tanácsurak, mérlegelve a történeteket, több ponton elhibázottnak ítélték a vár erődítését és a védekezés megszervezését: Bánffy Dénes a fizetetlen katonaságban látta a problémát, Bethlen János a messziről hívott felmentő sereg hasztalanságában. Béldi Pál a Valkóba küldött *praesidium* megfelelő kíséretének hiányát,⁹³ míg Ébeni István a vár elestét követően a Kolozsvárra menekült valkói darabontok „törökösségét” róta fel, akik mindaddig, míg a vár kapitánya és hadnagya néhányadmagával harcolt, az ellenséggel egyességre lépve járultak hozzá a vár feladásához.⁹⁴

Néhány nappal a valkói vár elvesztését követően Olasz Ferenc, somlyói kapitány kereste meg levelével a fejedelmet, hogy a váradi törökök felfegyverkezve fenyegetik Somlyó várát és a környéket, azzal a céllal, hogy megakadályozzák a vidék Erdélyhez tartozását, akár a lakosság és a környező terület megszállása és felégetése árán is.⁹⁵ Mindez gyors döntéshozatalra kényszerítette a fejedelmet és tanácsát. Bánffy Dénes a tanácsülés mielőbbi összehívását szorgalmazta, *s censurájában* a korábban Valkóra küldött had, vagyis a dési haderővel kiegészült Vér György kolozsvári vicekapitány vezette sereg Somlyóhoz küldését javallotta.⁹⁶ Bethlen János mindezek mellett a környező várak *praesidium*ának jelentős részét, így a sebesvári és csehi katonaság felének bevetését, valamint Teleki Mihály közbenjárásával szamosújvári és kővár-vidéki puskások és német katonák átcsoportosítását javasolta Somlyóba, mert ezek mindössze néhány nap alatt a várba érkezve a véghely tényleges segítségére lehetnek.⁹⁷ Béldi Pál a kolozsvári katonaság kiküldését üdvözölte, emellett Olasz Ferencsel is kapcsolatban állva gondoskodott a vár hadi felszerelésének biztosításáról, s maga Olasz is megkezdte a vár bástyáinak és sáncának megerősítését.⁹⁸

A váradi törökök fenyegetőzése azonban folytatódott, aminek következtében a Radnótra összegyűlt tanácsurak felvetették annak lehetőségét, hogy kivonják Somlyóból az őrséget.⁹⁹

⁹² MNL OL X7314 19048. tekercs Apafi Mihály Bethlen Jánosnak. Görgény, 1665. augusztus 13. Vö. *Trócsányi* 1980. 71–72. o.

⁹³ TML III. k. 499. o.; MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–6. Nr. 80–83.; uo. 2. doboz 1–1665–4. Nr. 74–75.; *Trócsányi* 1980. 72. o.; *Zsinka* 1914. 31. o.

⁹⁴ DJCAN MSGy Nr. 246./1069.

⁹⁵ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–12. Nr. 96–97.

⁹⁶ TML III. k. 498–499. o.

⁹⁷ Uo. 1–1665–6. Nr. 82–83. Vö. *Trócsányi* 1980. 72. o.

⁹⁸ MNL OL P1239 2. doboz 1–1665–4. Nr. 74–75. és uo. P659, 2. csomó Nr. 129./35.

⁹⁹ TML III. k. 500–503. o.

A kivonás végül nem történt meg, s a fejedelmi kormányzat a védekezés jegyében a tényleges támadás esetére egyre több katonát mozgósított,¹⁰⁰ megkezdték a vitézi rend biztos ellátásának megszervezését,¹⁰¹ és értesítették a Portát a váradi törökök támadó szándékáról. Paskó Kristóf portai követ révén a német rezidenssel is felvették a kapcsolatot, aki Paskóval együtt egyértelműen a hathatósabb fellépésre buzdította a fejedelmi kormányzatot.¹⁰² A követnek az egyik portai vezérrel történt tárgyalását követően a Somlyót és Erdély nyugati határát érintő fenyegetőzések ugyan nem szűntek meg, de mérséklődtek.¹⁰³ Így – habár az egész korszakban folyamatos maradt a váradi törökökkel való súrlódás – a tartománnyal szemben többé-kevésbé stabilizálódó elsődleges végvár vonal, vagyis Cseh, Somlyó, Sebesvár, Szamosújvár végvára, valamint a kisebb erődtények, így például a Dés köré vont palánk,¹⁰⁴ egyelőre szilárdan biztosította a fejedelemség területi és állami integritásának megőrzését.

2. Kolozsvár mint a váradi török tartomány elleni végvárrendszer központja

Kolozsvár már a század közepének hatalmi válságai során is kiemelkedő erősségnek számított, így nem véletlen, hogy a Habsburgok Kemény János támogatására Kolozsvár várában is német haderőt hagytak.¹⁰⁵ Az 1660-as évek elején a vegyes német-magyar *praesidium* között fel-fellángoló ellentétet Apafi fejedelemnek a császári katonákkal való 1664 februárjában megkötött egyezsége mérsékelte, a várat és katonaságát egyúttal maga mellé állította.¹⁰⁶

Kolozsvár a még Kemény János pártján elnyert főkapitányi tisztségét megőrző Ébeni István tanácsúr irányítása és Vér György vicekapitánysága alatt kétségkívül az Apafi-korszak legjelentősebb központi erősségévé vált az oszmán-törökök elleni védekezésben. A Kolozsvárra érkező fejedelmi *delegatio* a végvár hatékony működése érdekében már 1664 márciusában részletes instrukciót adott ki a főkapitány számára. Ez az utasítás – egyebek mellett – lefektette a várbeli előjárók javadalmazását, jól körülhatárolta a véghely és a várkatonaság ellátásnak módját, továbbá szabályozta a katonaságnak a várossal való együttműködését.¹⁰⁷ A vár központi szerepéből fakadóan a váradi török tartomány elleni védvonal felmérését és megerősítését célzó, a „tanácsi rend” döntése értelmében Beldi Pál vezette vizsgálóbizottság is egyértelműen Kolozsvár központi jelentőségét hangsúlyozta. Az elsődleges feladat a vár megfelelő védelme érdekében a várkatonaság számának meghatározása,

¹⁰⁰ TML III. k. 504–505. o. Elsősorban a messzebb lévő, kővár-vidéki nemesség és puskások felültetéséről kellett gondoskodni.

¹⁰¹ EOE XIV. k. 128–129. o. és MNL OL X7314 19048. tekeres Apafi Mihály Kendeffy Miklósnak. Radnót, 1665. augusztus 18.; uo. X1249 470. tekeres Nr. 1666./50.

¹⁰² Uo. P1239 2. doboz 1–1665–14. Nr. 115–120.

¹⁰³ TML III. k. 507., 511. o.

¹⁰⁴ EOE XIV. k. 126. o.

¹⁰⁵ *Lukinich* 1912. 157. o.

¹⁰⁶ MNL OL P1239 2. doboz 1–1664–1. Nr. 13–15. Vö. *Jakab* 1870. 738., 747–748. o.

¹⁰⁷ MNL OL P669 II. tétel Nr. 197.

továbbá az Erdélyben maradt, javarészt német, valamint magyar lovas haderő elszállásolásának megoldása volt.¹⁰⁸ Kolozsvár ugyanis „szabad városi” rangjára hivatkozva saját védelmét lakosai szerepvállalása mellett csupán gyalogos *praesidium*mal kívánta biztosítani, a lovas katonaság tartására a város nem vállalkozott.¹⁰⁹ Az utasítás értelmében a katonaság lakhatására és ellátására Béldi Pálnak és Ébeni Istvánnak abban az esetben, hogyha Kolozsváron való maradásukat valóban nem találják lehetségesnek, Almás és Egeres vára közül az alkalmasabb helyet kellett kijelölnie.¹¹⁰ Béldiek szorgalmazták Almás várának megerősítését, s mindebben számítottak a földesurak segítségére is, akik a fejedelmi hadak mellett maguk is tarthattak volna gyalogosokat a várban. A véghelyet azonban elsősorban nem a lovas katonák szálláshelyéül szánták, hanem egyfajta „hírközvetítőként” a közeli Egeres vára felé.¹¹¹ Ennek értelmében a fejedelmi kormányzat bizonyosan elrendelte a már a korábbi években is jelentős szerepet játszó, ám meglehetősen rossz állapotban lévő Almás várának erősítését.¹¹² Béldi és Ébeni – feltehetően az oszmán-törökök beavatkozásától tartva – nem javasolták a gyorsütemű építkezést, úgy vélték, hogy amíg a végvárhálózat felmérésébe bevont, az építészet terén nagy tapasztalattal rendelkező és a végvárak helyzetét is jól ismerő Olasz Ferenc az udvarba megy és jelent a fennálló helyzetről, addig „hordják meg karaját, vesszejét az ilyen csinálendő belső palánknak”, s aztán Olasz útmutatása alapján már könnyen megépíthetik.¹¹³

Almás erősítése 1665 júniusában bizonyosan kezdetét vette,¹¹⁴ s a későbbiekben is a váradi törökök elleni védelem egyik lányszeme maradt.¹¹⁵ Béldi ugyanakkor Egeres várát alkalmasabbnak ítélte a lovas *praesidium* lakhatására, így a húsz német és ötven magyar gyalogos katona mellett ötven lovast rendelt a várba, Almáshoz hasonlóan elsősorban szintén a „hírszerzés” érdekében, amely javaslatát a fejedelem és a tanácsurak elé tárta Ébeni és Olasz Ferenc megerősítésével.¹¹⁶

A lovas katonák egy részének lakhatása így többé-kevésbé megoldódott, azonban a kormányzat a vár és város védelme érdekében továbbra is elengedhetetlennek ítélte egy nagyobb számú *praesidium* Kolozsváron való tartását, amely komoly konfliktust szült a várossal.¹¹⁷ A kolozsváriak a katonák jelenlétét és azok kötelezően rájuk rótt ellátását sérelmezték, és – véghely lévén – megadóztatásuk ellen is tiltakoztak.¹¹⁸ A radnóti országgyűlés így adózásuk mérsékléséről rendelkezett, Apafi pedig a fejedelmi tanács tagjaival tárgyalva, a város helyzetének és az ott lévő katonaság ügyének rendezése érdekében *commissariusok* küldéséről

¹⁰⁸ MNL OL P659 33. csomó Nr. 762./139.

¹⁰⁹ EOE XIV. k. 123. o. Vö. *Jakab* 1870. 757. o.

¹¹⁰ MNL OL P659 33. csomó Nr. 762./139.

¹¹¹ MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./81–84.

¹¹² Uo. P1238 1. doboz 1–1663–1. Nr. 2–5.

¹¹³ DJCAN KJGy Nr. 594./291.

¹¹⁴ TML III. k. 469. o.

¹¹⁵ MNL OL P1238 2. doboz 1–1675–8. Nr. 5–6.

¹¹⁶ DJCAN KJGy Nr. 594./291. és MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./81–84.

¹¹⁷ MNL OL R298 mikrofilmen: X10447 50021. tekercs Nr. 219–220.

¹¹⁸ EOE XIV. k. 129–130. o.

határozott.¹¹⁹ A novemberi gyulafehérvári országgyűlés újfent megerősítette a küldöttség szükségességét, tagjainak kiválasztását a fejedelemre és tanácsára bízta, s elrendelte a város nemesi szabadságjogainak tisztázását, valamint annak felmérését, hogy megfelelően fel vannak-e készülve a vár(os) és a haza védelmére.¹²⁰ A vizgálatra a városba érkező küldöttség elégtelennek ítélte a védelmet, s a várossal való egyeztetést követően a fenyegetettség miatt az ott lévő száz német gyalogos fizetésének megadását rendelte el, egyúttal a korábban odarendelt száz lovas létszámát kétszázra növelte.

A későbbiekre nézve a fejedelmi küldöttség tagjai ígéretet tettek a város által támasztott alábbi követelések előmozdítására: a kolozsvári kapitány egyidejűleg a vármegye főispánja is legyen, aki szükség esetén a „kint lakó”, vagyis a vármegye területén élő nemességgel együtt mindenkor hadakozásra indulhat; továbbá, hogy parciális törvényeik alapján a maguk székén ítéelkezhessenek.¹²¹ A város részéről megfogalmazott elvárások megtárgyalása – fontosságából adódóan – Apafira és tanácsára hárult, s a kolozsvári elöljárókkal való fogarasi tárgyalást követően számos ponton megegyezésre jutottak: a város megtarthatta saját ítéelkezési szokásait, továbbá több katonai természetű kötelezettségben is megállapodás született. Egyrészt a város mentesült a zsoldoskatona-állítás alól, másrészt a kolozsváriak kapitányi-főispáni tisztséggel összefüggő követelése, vagyis, hogy a két pozíciót ugyanaz a személy viselje, bizonyosan meghallgatásra talált. A hathatós védelem érdekében azonban a város nem kizárólag a kapitány-főispán harcba indulásakor lett hadbaszólítható.¹²² A katonai elöljáró várossal való együttműködését ugyanakkor jól példázza Ébeni István vélekedése: „mivel pedig itt Colosváratt mind ennek az városnak lakosi s mind külső rendbeliek vadnak, hogyha ellenségtől való félelem [...] obsidio ellen való praeparáció munkálódás kívántatik, annál inkább reális obsidiója lenne az helynek, az Colosvári bírakkal egyet értvén [...] az városi rendet az praesidiummal és másunnét a városba bejött emberekkel súlyosabb teher viselésre nem erőlteték, [...] az városbelieknek pedig egyéb directiójához nem nyúlok, alkalmaztatván magamat Colosvár városának az mi kegyelmes urunkkal való contractusához”¹²³

A végvárrá előlépő Kolozsvár és lakosai (katonai jellegű) kötelezettségeinek és jogainak tisztázása mellett a helybeli katonaság ellátását is meg kellett szervezni. A Béldi-féle bizottság számos közeli terület bevételeit – így egyebek mellett Élesd és a Réz-hegység vidékét – rendelték a kolozsvári őrség ellátására.¹²⁴ A zilahiak panasza azonban, miszerint a somlyói várőrség is saját véghelyéhez való adózásra kényszeríti őket, arra enged következtetni, hogy az adózó területek felosztását rugalmasan kezelték.¹²⁵

¹¹⁹ EOE XIV. k. 135–136. o.

¹²⁰ *Jakab* 1870. 757. o. és EOE XIV. k. 154. o.

¹²¹ MNL OL P659 19. csomó Nr. 662./29. és 13. csomó Nr. 324./4.

¹²² *Jakab* 1870. 757–760. o.

¹²³ DJCAN FPI Nr. 566./64./6.

¹²⁴ MNL OL P659 33. csomó Nr. 763./81–84.

¹²⁵ MNL OL R298 mikrofilmen: X10447 50021. tekercs Nr. 206.

A kolozsvári katonaság számára másfél éve elmaradt hópénz kifizetéséből adódó problémákat maga Ébeni István főkapitány tárta Apafi elé, kérve, hogy a „tanácsi renddel” találjon orvoslást minderre.¹²⁶ A hátralék megadása a fejedelmi tanács utasítása értelmében végül szintén Bédire hárult, aki Kolozsvárra érkezve, a vele küldött pénzt saját jövedelméből kipótolta, és ezzel ideiglenesen rendezte a magyar, német, lovas és gyalogos katonák fizetését, azonban jelentésében már előre vetítette a katonák hópénzükre vonatkozó további elvárásait.¹²⁷ Ennek megoldása érdekében Szalárdi János, az 1665 szeptemberében, Radnóton tartott országgyűlés által a végváriak ellátására kirótt adók begyűjtésére és elosztására kijelölt fizetőmester, folyamatosan Kolozsváron tartózkodva több ízben kereste meg Apafit és a fejedelmi tanács tagjait, hogy miként oldja meg a vár és katonaságának ellátását.¹²⁸ A novemberi országgyűlés – a sebesvári, a somlyói és a csehi várkatonaság mellett – a kolozsvári *praesidium* számára is féléves hópénzt utalt ki.¹²⁹ Bizonyos azonban, hogy Kolozsvár esetében ezen kérdés végső rendezésével is a várossal tárgyalást folytató *commissariusok* voltak megbízva, akik nemcsak a somlyói és sebesvári *praesidium*, hanem a kolozsvári katonák tartására is a vármegyékre kirótt öt forintos adót rendelték.¹³⁰ A Szalárdi által a kolozsváriaknak való kifizetések ugyan némi zavart okoztak a sebesvári és csehi katonák hópénzének kiegyenlítésében, azonban a parciális adószedők (*perceptor*) által a többes birtoklás következtében nehézkesen beszedett és Szalárdi, majd utódja Virginás István kezébe beszolgáltatott összegek többé-kevésbé lehetővé tették a kolozsvári (valamint csehi és sebesvári) meghatározott számú várvédő hópénzének megadását.¹³¹ A kolozsvári dragonyosok lovainak legeltetése úgyszintén folyamatos problémát jelentett, amelyet Ébeni István főkapitány Apafi és a „tanácsi rend” tudtára is adott, közelebbi „füvelő hely” biztosítására kérve őket.¹³² Ennek megoldása érdekében a fejedelem *ex consilio* erősítette meg azt a korábbi döntést, hogy a város határában jelöljenek ki a lovak számára megfelelő helyet a legeltetésre.¹³³

A kolozsvári végvár hathatós működtetése szempontjából újabb kihívást jelentett a véghely főkapitányának, Ébeni Istvánnak 1666 augusztusában bekövetkezett halála.¹³⁴ A fejedelem és kormányzata a tisztségre a vár központi szerepéből adódóan a legalkalmasabb személyt kívánta kijelölni. Kezdetben felmerült a vicekapitány, Vér György neve, akiről a tanácsurak közül Bethlen János volt kifejezetten jó véleménnyel, megjegyezve, hogy már a korábbiak-

¹²⁶ MNL OL X1892 11694. tekerics Ébeni István Apafi Mihálynak. Kolozsvár, 1665. május 6.

¹²⁷ TML III. k. 473–474. o.

¹²⁸ EOE XIV. k. 140. o. és *Koncz* 1899. 227., 336. o. Szalárdi első fizetőmesteri kinevezéséről lásd MNL OL P669 II. tétel Nr. 197.

¹²⁹ EOE XIV. k. 154–155. o. és MNL OL X1891 11695. tekerics Szalárdi János Apafi Mihálynak. Kolozsvár, 1665. november 8.

¹³⁰ MNL OL X1892 11694. tekerics Ébeni István Apafi Mihálynak, Kolozsvár, 1666. január 31.

¹³¹ *Koncz* 1899. 336–342. o.; EOE XIV. k. 199. o.; MNL OL X1892 11695. tekerics Szalárdi János Apafi Mihálynak. Kolozsvár, 1666. július 22.

¹³² TML III. k. 580–581. o.

¹³³ *Jakab* 1870. 761. o.

¹³⁴ Ébeni halálának okairól lásd MNL OL P669 I. tétel Nr. 69., 73.

ban is rajta „fordult meg a kolozsvári szolgálat terhe”,¹³⁵ Bethlennek minden bizonnyal igaza volt Vér György alkalmasságát illetően, ugyanis az Ébeni halálát követő napokban is kézben tartotta a kolozsvári katonaságot, s nemcsak a rámaradt *praesidium* javadalmát, hanem Olasz Ferenc jelenlétében a somlyói várvédők fizetését is maradéktalanul megadta.¹³⁶ Vér György azonban saját maga felmentését kérte a kolozsvári szolgálat alól,¹³⁷ vicekapitányságát ugyan megtartotta, a főkapitányi tisztségre azonban bizonyos, hogy ezután a fejedelem és kormányszata az ifjú Rhédey Ferencet szemelte ki.¹³⁸

1666 szeptemberének első napjaiban Rhédey, megérkezve Kolozsvárra, igyekezett megszervezni az oszmán-törökök által egyre inkább veszélyeztetett véghely és a *condominium* következtében fenyegetett területek védelmét. Ennek sikerességéhez saját maga tisztségének hivatalossá tételét elengedhetetlennek vélte, törvényes kinevezése azonban váratott magára. Apafi ugyanis kijelentette, hogy utasításának megküldését az „urak consensussa nélkül nem cselekedheti”.¹³⁹ A fejedelmi tanács erről való tárgyalását az éppen összeülő gyulafehérvári országgyűlés miatt Rhédey bizton remélhette, azonban főkapitányi tisztségében való megerősítése nem történt meg. Mindebben többek között a körülötte lévő katonai tisztségviselők országgyűlésre való távozása is közrejátszott, ugyanis Vér György saját jószágainak rendezése érdekében, míg a német kapitány a hadak „rongyos állapota” miatt indult az országgyűlésre.¹⁴⁰ Így Rhédey egyedüli elöljáróként próbált a vár belső életében rendet tartani: első számú „felettesét”, Béli Pál generális-tanácsurat tájékoztatta a kolozsvári katonák „nyelveskedéséről”, az *assessor*okon esett jogtalanságról, mindezeknek orvoslását kérve. Emellett eljárta a két strázsamester – Szabó Miklós és Veres Józsa – fizetésének ügyében, s gondja volt az étel-ital beszerzésre és városban való árusítására is.¹⁴¹ Az oszmán-törökök adóztatási törekvéseivel azonban egyértelműen nem tudott egyedül megbirkózni. A várból az országgyűlésre távozó katonai vezetők hiánya mellett a kolozsvári katonaság számának és egészségének elégtelensége, valamint a lovak hiánya miatt Rhédey nem tudott sereget küldeni a Zilah és Bük környékén kvártélyozó, hozzávetőlegesen 150–200 váradi török ellen, Béliinek meg is jegyezte, „hogy elvihetik az adónkat mi felőlünk”.¹⁴² További gondot jelentett a Kolozsvármegyei Egerbegről az adó-beszolgáltatás elmaradása miatt rabságba hurcolt lakosság kiszabadítása, a jogtalan adóztatás megakadályozása és a környék, elsősorban Gyalu védelme. A Rhédeyhez címzett és a számára továbbított jelentések egyrészt a környéket pusztító oszmán-törökök levágását, másrészt Sebesvárról puskások áthelyezését szorgalmazták,

¹³⁵ TML III. k. 605–607. o.

¹³⁶ DJCAN BCsL Nr. 324./146./51.

¹³⁷ TML III. k. 608. o.

¹³⁸ *Deák* 1887. 53., 55. o. és *Zsinka* 1914. 37. o.

¹³⁹ DJCAN BCsL Nr. 324./141./6. A végvárokba való főtiszteket Apafi a *conditio*ja szerint csak a tanácsosok beleegyezésével jelölhette ki. Lásd *Szalai* 2019. 141. o.

¹⁴⁰ DJCAN BCsL Nr. 324./141./7., 10.

¹⁴¹ Uo. Nr. 324./141./1., 4., 9.

¹⁴² Uo. Nr. 324./141./7. és *Deák* 1887. 56. o.

utóbbiakat azért, mert az elszökött katonák lovaira ülve komoly védelmet jelenthetnének.¹⁴³ Ennélfogva Rhédey még próbálkozott egy ütöképes sereg felállításával és a katonák megfelelő helyre való átcsoportosításával, a beszámolók alapján ugyanis Egerbegy mellett Fenes és (Torda) Szentlászló környékét is 1000 lovas ráküldésével fenyegették a váradi törökök. Rhédey a Somlyóból Kovács János vezette segélycsapatok mellett számított a kolozsvári nemesség hadba vonulására, valamint az aranyosszékiek által ígért 50 lovasra, sőt a német katonák bevetése érdekében lovakat is szerzett alájuk, s Béli Pál utasítására Gyalu védelmére küldte őket. A teljes haderő bevetése érdekében azonban a generális rendelkezésére várt,¹⁴⁴ aki a fejedelmi kormányzattal egyeztetve igyekezett megszervezni a térség védelmét.

Apafi kijelentette, hogy a „mellettünk lévő Tanácsi rend és egyéb becsületes híveink tettése és az mienk is”, hogy Béli tartsa magát a korábbi utasításához, s hogyha úgy ítéli meg, hogy elbír a betörő oszmán-törökökkel, akkor Kolozsvárról is kitorhat a hadakkal. Emellett felhatalmazták a generálist a váradi törökkel az adózásról való egyeztetésre, továbbá arra, hogy a hódolni nem akaró falvakat akár erővel is kényszerítse az adó beszolgáltatására.¹⁴⁵ Néhány nappal később már a seregek konkrét bevetéséről is egyeztettek a térség védelme érdekében: Béli 100 gyalog németet hagyott Kolozsváron, Csegezi Tamást az aranyosszékiek kapitányaként 100 lovas és 60 puskás gyalog katonával rendelték a várba.¹⁴⁶

Kolozsvár és környéke főképp Béli Pál közreműködése révén átvészelte a határozott főkapitányi jelenlét hiányát, azonban Rhédey részéről vélhetően a generálisra való nagymértékű hagyatkozás is közrejátszott abban, hogy végül a fejedelmi kormányzat a nála jóval tapasztaltabb Bánffy Dénest szemelte ki a kolozsvári főkapitányi tisztre.¹⁴⁷

Bánffy utasításának megszövegezése a még folyamatban lévő gyulafehérvári parciális országgyűlésen, a fejedelmi tanács és a fejedelmi tábla tagjainak kiemelt szerepvállalásával meg is történt.¹⁴⁸ A tanácskozás során a Bánffy által előterjesztett végbeli problémákat is figyelembe véve fogalmazták meg a részletes instrukciót, amely a végvárak irányításában kiemelkedően nagy mozgásteret biztosított az új főkapitánynak. A tisztséggel együtt járt, hogy Kolozsvárból, a várkapitányság központjából irányította a Partiumba és a szoros értelemben vett Erdély területére becsapó és adóztatni szándékozó oszmán-törökök elleni védekezést, amihez szükség esetén szinte a teljes végvári katonaságot, valamint Enyed és Torda városát, továbbá az aranyosszéki hadakat is mozgósíthatta.

Az instrukció jól körülhatárolta, hogy Bánffy és a vicetisztek hadba vonulása esetén a kolozsváriak milyen módon kötelesek hadba szállni, s kitért a vár erődítésének szükségessége esetén a város- és vármegyebeliek kötelezettségeire is. Kolozsvár nemességének bevonása

¹⁴³ MNL OL P669 I. tétel Nr. 45., 116–117.

¹⁴⁴ DJCAN BCsL Nr. 324./141./8.

¹⁴⁵ MNL OL P669 I. tétel Nr. 6–7.

¹⁴⁶ Uo. Nr. 5.

¹⁴⁷ *Deák* 1887. 56. o.

¹⁴⁸ *Oborni* 2018. 205. o.

a védekezésbe elengedhetetlennek bizonyult, így az utasítás elrendelte a tehetősebbek számára a katonaság alá rendelhető lovak tartását, a szegényebb rétegek számára a gyalogosok hadba vonulását lehetővé tevő fegyverek (szablyák, puskák) beszerzését, a rendelkezés betartását jelentős pénzbüntetés terhe mellett a főkapitány hatáskörébe utalva. A dragonyos katonák lovainak legeltetése a korábbiakban is kihívást jelentett a fejedelmi kormányzat számára.¹⁴⁹ Ennek az instrukció elejét vette, s a főkapitány bevonásával, *commissariusok* kiküldésével alkalmas helyek keresését és elkülönítését jelölték ki a lovas *praesidium* és a nemesség lovainak legeltetésére.¹⁵⁰

A végvidék védelmének egyik kulcskérdése volt a hírek megfelelő áramlása, s az információk gyors továbbítását a falubíráktól várták, aminek elmulasztása esetén a kolozsvári főkapitány ítékezésére bízták az ügyet. Bánffy Dénes emellett szabad kezet kapott a német katonák előljárójának és a vitézlő rend hadnagyának és egyéb tisztjeinek kinevezésében, s a városban működő céhek számára a fegyverek javításával és előállításával kapcsolatos feladatokat is ő írta elő.

Mínthogy a kolozsvári várkapitányság egyik erőssége Sebesvár vára volt, a korábban a véghely köré elrendelt palánk építésére és az oda való porkoláb kinevezésére, javadalmazására is Bánffy Dénes kapott megbízatást. Emellett a kiküldött *commissariusok* bevonásával a főkapitányi tiszthez méltó ház építését rendelték el Bánffy Dénes számára. Mivel a kolozsvári várórség létszámának megnöveléséről is határoztak, azok elszállásolásának kérdésében is „plena autoritas” illette Bánffyt. A fenti pontokból is egyértelmű, hogy a vár és ezzel együtt Erdély védelme érdekében az utasítás széleskörű felhatalmazást adott Bánffynak, amelyet még inkább alátámasztanak az instrukció alábbi sorai: „Mindezekon kívül is meg említett Colosvári fő kapitány Atyánkiát authoráltuk arra, hogy ha mit az haza javára s meg maradására veszen eszébe, libere el követhessen”.¹⁵¹

Ezen megfogalmazott pontok törvénybe iktatása – vélhetően az országgyűlés részleges voltából adódóan – csak a következő, 1667. évi marosvásárhelyi generális országgyűlésen történt meg,¹⁵² ugyanakkor az instrukciót közvetlenül a megfogalmazását követően publikálták,¹⁵³ s az erdélyi kormányzat több biztosíték- és megerősítő levelet is mellékelte az újonnan kinevezett kapitány számára. Az utasításban foglalt teljeskörű felhatalmazást, az instrukciót a fejedelemmel kiadó státusok, vagyis a tanácsurak, a fejedelmi tábla tagjai, az ország fő rendjei és a szebeni királybíró nevében az akkori országgyűlés elnöke, Bánffy Zsigmond és Kendi János ítélmester írta alá. Az okiratban garantálták Bánffy és utódai személyes sértetlenségét a „hivatali intézkedései” következtében, főképp a Porta részéről felmerülő hamis vádaskodások esetén.¹⁵⁴

¹⁴⁹ EOE XVII. k. 476–479. o.

¹⁵⁰ A kijelölt *commissariusok*: Mikola Zsigmond, Rhédey Ferenc, Szentpáli János voltak. EOE XIV. k. 227. o.

¹⁵¹ EOE XVII. k. 476–479. o.

¹⁵² EOE XIV. k. 227–228. o. és DJCAN BáCsL Nr. 320./963./14–18.

¹⁵³ MNL OL XI249 470. tekercs Nr. 1666./67.

¹⁵⁴ Uo. P659 18. csomó Nr. 658./56–57.

Apafi fejedelemtől Bánffy Dénesnek mint Kolozs és Doboka megye főispánjának, valamint Kolozsvár városa, Szamosújvár, Szilágycseh, Somlyó és Sebesvár vára főkapitányának címzett megerősítő utasítás egyértelműen üdvözölte a gyulafehérvári országgyűlés alkalomával előterjesztett instrukciót és a Kolozsvár város lakói számára adott ediktumot. Az országgyűlési végzést a fia betegsége miatt Kolozsvárra siető Apafi is megerősítette: „mindenekben helyben hagyunk, javallunk, legitimálunk és confirmálunk, sőt részünkről annak effectuáltatására plena autoritast engedünk”.¹⁵⁵

Az utasítás leszögezte, hogy Bánffynak nincs szüksége további kormányzati rendelkezésre a haza érdekét és védelmét célzó döntéseiben. Az instrukció értelmében a főkapitánynak a kolozsvári véghelyen túl a somlyói, csehi, sebesvári és szamosújvári végvárakra való gondviselés is kiemelt jelentőségű feladata, s megerősítette, hogy a várakban lévő tiszteknek utasítást adjon és „elszámoltatásuk” is az ő hatáskörébe tartozik. A rendelkezés mindemellett ígéretet tett arra, hogy veszélyhelyzet esetén a fejedelmi kormányzat minden erővel a vár(os) oltalmazására fog törekedni.¹⁵⁶

Az instrukciók értelmében Bánffy azonnal „felvette” a kolozsvári kapitányi tiszteket, ugyanakkor kötelezettségeinek eredményes véghezvitele érdekében Teleki Mihály közreműködésével a fejedelem és kormányzata elé tárta javaslatait. Az első nehézséget a kolozsvári vicekapitány és egyéb előjárók hiányában és alkalmatlanságában látta, akik nélkül nem tudta megszervezni a térség védelmét. Ezt a szamosújvári tisztségviselők Kolozsváron való szerepvállalásával és többlet javadalmazásával vélte orvosolhatónak. Emellett felhívta a figyelmet a vitéz rend fizetlenségének veszélyére, s kérte az erre a célra kivetett adók mielőbbi behajtását és a várkatonaság számára való beszolgáltatását. Az őrség zavartalan működése érdekében hasonlóan elengedhetetlennek vélte a német és magyar katonák számára a ruházatukhoz szükséges posztó és a német őrségnek a korábban lecsökkentett fejenkénti négy forint hópénz megadását, valamint a korábbi országgyűlés által a Sebesvár mellett Kolozsvárra rendelt egy-egy pattantyús beküldését. Emellett Bánffy a vár és katonasága ellátását féltve kérte, hogy a kapitány-főispáni tisztségéből adódóan a befolyása alá tartozó területekről érkező kérvényeket utalják hatáskörébe, hogy ne adjanak ki egymásnak ellentmondó parancsokat. Szintén a vár bevételeinek megtartása érdekében tett panaszt és kért orvoslást arra nézve, hogy a „tanácsi rend” felmentette a zilahiakat a harmincad fizetése alól, amelyet a debreceniek is kihasználtak, miszerint „az ő nevük alatt hajtják a marhát”, amely által a vár számos bevételétől esett el, s az ország adózása is megsínylette mindezt. Az adók beszedése szempontjából az erre alkalmas tisztségviselők (*perceptor*, számvevő, viceispán) személyének kijelölését is nélkülözhetetlennek tartotta.

Azzal együtt, hogy Bánffy mindenekelőtt azt kérte Telekitől mint sógorától, hogy előterjesztéseit „az Urakkal, és az Urak után az kikkel illik” kommunikálja, majd terjessze a fejedelem elé, s szerezzen rájuk írásbeli *resolutiót*, bizonyos, hogy Teleki egyenesen Apafival

¹⁵⁵ DJCAN BáCsL Nr. 320./963./10–11. Apafi Kolozsvárra távozásáról lásd Tóth 1900. 92. o.

¹⁵⁶ DJCAN BáCsL Nr. 320./963./10–11.

ismertette Bánffy felvetéseit. A fejedelem ugyanis választételeiben a legtöbb problémára orvoslást ígért, azonban több esetben arra hivatkozott, hogy „az míg az Tanács Urakkal nem beszélgetünk, erről választ sem tehetünk”.¹⁵⁷

Apafi ezen kijelentéséből is érzékelhető, hogy számos probléma csak ideiglenesen került megoldásra, amelyet jeleznek a későbbiekben a fejedelmi kormányzat elé kerülő hasonló kérdéskörben, főleg az egyes tanácsurak által megfogalmazott kezdeményezések, ugyanakkor a fentebbiek értelmében végvárrá, valamint a végvárhálózat központjává előlépő Kolozsvár az egész Apafi-korszak kulcsfontosságú véghelye volt. Az 1660-as évek derekán létrehozott végvárrendszer – amellett, hogy a fejedelemségnek a későbbiekben is kihívást jelentett a fenntartása és működtetése – a korszak egészében alapja maradt a váradi törökök elleni védekezésnek.

Összegzés

Várad eleste, majd a vasvári béke értelmében a székelyhídi vár lerombolása az állam védelme szempontjából komoly kihívás elé állította az Erdélyi Fejedelemség kormányzatát. Mindezt tovább fokozta, hogy a béke nem fektette le a fejedelemség részéről az oszmán-törökök számára történő adózás mikéntjét, valamint a szomszédos váradi török tartománnyal közös határ megállapításáról sem határozott. Ennek értelmében a fejedelmi kormányzat elsődleges feladata a határkérdés rendezése volt, amelyet kezdetben a két „nagyhatalommal” folytatott diplomáciai egyeztetésektől reméltek. Az oszmán-törökkel a fejedelemség területét kevésbé megcsonkító Ali pasa hitlevelét alapul véve kezdték meg a tárgyalásokat, s a Portáról a határigazítással megbízott Haszán pasával történő egyeztetések során a kérdés fontosságának megfelelően Apafi az Ebesfalván összeült *delegatio*val együtt hozta meg döntéseit. A határigazítás sikeressége érdekében egy, a tanácsurak által vezetett *commissarius*-csoport kiküldéséről döntöttek. A küldöttség és a fejedelmi kormányzat Haszán pasával való személyes tárgyalásai nem hoztak eredményt, így a fejedelem és a „tanácsai rend” Paskó Kristóf portai követ révén igyekezett előmozdítani ügyüket. Mivel a portai tárgyalások sem hoztak megoldást, a Fogarasban összeült *delegatio* a támogatás reményében Bánffy Dénes tanácsurat Bécsbe küldte a Habsburgokkal folytatandó tárgyalásokra. A hathatós segítség azonban Habsburg részről is elmaradt, ami az ország védelme, sőt fennmaradása érdekében Apafit és kormányzatát a belső védelem megszervezésére ösztönözte. Az ebben való döntések többségét Apafi a fejedelmi tanácsra és annak kibővített testületére, a *delegatio*ra támaszkodva hozta meg: a kolozsvári *delegatio* döntései alapján Rottallal tárgyaló Teleki megszervezte a császári haderő erdélyi várakból való kivonását, esetenként átcsoportosításukat, s a tanácsúri *censurák* alapján gondoskodtak az Erdélyben maradt császári-királyi katonák (elmaradt) hópénzének megadásáról. Emellett a létrehozandó végvárrendszer felmérésére

¹⁵⁷ MNL OL P659 18. csomó Nr. 658./67–68.

az országgyűlés felhatalmazásából a „tanácsi rend” saját tagjai közül delegálta a feladatra bizonyosan legalkalmasabb személyeket, Béli Pált és Ébeni Istvánt.

A tanácsurak jelentései alapján vette kezdetét a végvárrendszer lehetséges véghelyeinek erősítése. A váradi törökök Valkó végvára ellen intézett támadása azonban némileg megtörte a végvárhálózat kialakítását, s Apafi ezt a nehézséget is a fejedelmi tanács segítségével orvosolta, kialakítva a korszak végvárhálózatának alapját képező véghelyek láncolatát. A védelemben központi szerephez jutó kolozsvári várral és várossal felmerülő problémák elsimítására Apafi a fejedelmi tanáccsal tárgyalva – a határrendezéshez hasonlóan – *commissarius*okat küldött ki. Az Ébeni István halálával megüresedő kolozsvári főkapitányi tisztségre kinevezett Bánffy Dénes tanácsúrnak szóló utasítás megszövegezése – annak kiemelkedően fontos volta miatt – még 1666 őszén, a gyulafehérvári parciális országgyűlésen megtörtént. Azonban, mivel a részgyűlés nem emelhette törvényerőre az utasítást, s a fejedelem sem tudott részt venni a teljes tanácskozáson, Apafi néhány nap elteltével fejedelmi hatalmánál fogva megerősítette, mondhatni „életbe léptette” az instrukciót, amelyet csak a következő évi generális országgyűlés iktatott törvénybe.

Összességében elmondható, hogy az 1660-as évek derekán az ország védelmében hozott intézkedések szinte teljessége a fejedelemhez és tanácsához, valamint annak létszámában kibővített testületéhez, a *delegatio*hoz köthetők. Munkálkodásuk által pedig egyértelműen létrejött a főképp Erdély északnyugati határának védelmét ellátó Almás–Egeres–Cseh–Somlyó–Sebesvár–Szamosújvár véghelyekből álló, Kolozsvár központú végvárrendszer, amelyre az egész Apafi-korszak „védelmi politikája” támaszkodhatott.

RÖVIDÍTÉSEK

BáCsL	Bánffy család levéltára (Fond Familial Bánffy)
BCsL	Béli család levéltára (Fond Familial Béli)
DJCAN	Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Direcția Județană Cluj Archivele Naționale Române)
DJSAM	Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Igazgatósága (Archivele Naționale Române Direcția Județană Sibiu)
F12	Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Lymbus
FPI	Fejedelmi pénzügyi iratok (Colecția Socoteli Princiare)
kBCsL	keresdi Bethlen család levéltára (Fond Familial Bethlen din Criș)
KJGy	Kemény József Gyűjtemény (Colecția Personală Kemény Jozsef)
KSGy	Kemény Sámuel Gyűjtemény (Colecția Personală Kemény Samuel)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MSGy	Mike Sándor Gyűjtemény (Colecția Personală Mike Sandor)
P659	Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Missiles
P669	Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, uzoni Bély család levéltára
P1238	Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Teleki Mihály Gyűjtemény
P1239	Magánlevéltárak, Családi fondok, levéltárak, A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Apafi Mihály Gyűjtemény
R298	Erdélyre vonatkozó iratok, 1. sorozat, 2. tétel, I. Apafi Mihály fejedelemhez és Bornemissza Annához írt levelek, 1660–1690. (mikrofilmen: X10447 50021. tekeres)
X1249	Másolatok Gyűjteménye, Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása, Románia, Archivele Naționale – Filiala Cluj (Kolozs Megyei Állami Levéltár), Beszterce város és kerület levéltára, Missiles
X1892	Másolatok Gyűjteménye, Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása, Románia, Archivele Naționale – Filiala Cluj (Kolozs Megyei Állami Levéltár), Archiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történelmi Levéltára), Kemény József gyűjteménye, Missiles
X4788	Másolatok Gyűjteménye, Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása, Románia, Archivele Naționale – Filiala Cluj (Kolozs Megyei Állami Levéltár), Archiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történelmi Levéltára), Kemény Sámuel gyűjteménye, Missiles
X7314	Másolatok Gyűjteménye, Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása, Románia, Archivele Naționale – Filiala Cluj (Kolozs Megyei Állami Levéltár), Archiva Istorică a filialei din Cluj a Academiei (A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történelmi Levéltára), Colecția generală (Törzsgyűjtemény)

BIBLIOGRÁFIA

- Barta M.* 2017. *Barta M. János: Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferencsel.* Budapest, 2017.
- Bethlen* 1993. *Bethlen János: Erdély története 1629–1673.* Budapest, 1993.
- Deák* 1887. *Deák Farkas: Uzoni Béldi Pál 1621–1679.* Budapest, 1887.
- EMSzT VII. k. Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. VII. k. Szerk. *Szabó T. Attila.* Bukarest–Budapest, 1995.
- EOE XIII. k. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XIII. k. (1661–1664) Szerk. *Szilágyi Sándor.* (Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae) Budapest, 1888.
- EOE XIV. k. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XIV. k. (1664–1669) Szerk. *Szilágyi Sándor.* (Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae) Budapest, 1889.
- EOE XVII. k. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XVII. k. (1679–1682) Szerk. *Szilágyi Sándor.* (Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae) Budapest, 1894.
- Jakab* 1870. *Jakab Elek: Kolozsvár története.* II. k. Budapest, 1870.
- Kolçak* 2016. *Kolçak, Özgür: Walter Leslie Habsburg-követ látogatása a Portán. Diplomáciatörténeti adalékok (1665–1666).* *Aetas*, 31. (2016) 3. sz. 99–127. o.
- Koncz* 1892. *Koncz József: Nagyvárad capitulációja 1660-ban. Hadtörténelmi Közlemények*, 5. (1892) 1. sz. 390–393. o.
- Koncz* 1899. *Koncz József: Szalárdi János kiadatlan levelei és reá vonatkozó apró adatok. Irodalomtörténeti Közlemények*, 9. (1899) 1–3. sz. 83–101., 211–228., 335–346. o.
- Lukinich* 1912. *Lukinich Imre: Az erdélyi hódoltság és végvárai. (Első közlemény) Hadtörténelmi Közlemények*, 13. (1912) 1. sz. 155–180. o.
- Lukinich* 1918. *Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódoltság korában 1541–1711.* Budapest, 1918.
- Marosi* 1972. *Marosi Endre: Megjegyzések az 1664. évi hadjárat és a vasvári béke értékeléséhez. Hadtörténelmi Közlemények*, 18. (1972) 1. sz. 107–128. o.
- Oborni* 2018. *Oborni Teréz: Erdélyi országgyűlések a 16–17. században. (A magyar országgyűlések története)* Budapest, 2018.
- Petri* 1901. *Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája.* II. k. Budapest, 1901.

- Sudár* 2015. *Sudár Balázs*: A váradi török tartomány első évei (1660–1664). In: „Várad, Erdély kapuja...” Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában. (Tanulmányok Biharország történetéről 2.) Szerk. *Oborni Teréz*. Nagyvárad, 2015. 103–114. o.
- Szalai* 2019. *Szalai Ágnes*: „Ez végház Várad helyett lévén...” A fejedelmi kormányzat szerepe a Székelyhíd végvár körüli tárgyalásokban. In: „Várad mint oltalmaztatik” Küzdelmek Váradért a kora újkorban. (Tanulmányok Biharország történetéről 7.) Szerk. *Oborni Teréz*. Nagyvárad, 2019. 137–168. o.
- Szilágyi* 1867. *Szilágyi Sándor*: Vértanúk a magyar történetből. (Történeti tanulmányok) Pest, 1867.
- Szilágyi* 1875. *Szilágyi Sándor*: Rajzok és tanulmányok. II. k. Budapest, 1875.
- TMÁO IV. k. Török magyarkori állam-okmánytár. IV. k. Szerk. *Szilágyi Áron – Szilágyi Sándor*. Pest, 1870.
- TML III. k. Teleki Mihály levelezése. III. k. Szerk. *Gergely Sámuel*. Budapest, 1907.
- Tóth* 1900. *Tóth Ernő*: I. és II. Apafi Mihály. *Erdélyi Múzeum*, 17. (1900) 1–5. sz. 82–93., 143–155., 214–221., 270–281., 325–335. o.
- Tóth* 1902. *Tóth Ernő*: Hídvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. *Magyar Történelmi Tár*, 3. (1902) 2–4. sz. 231–263., 375–411., 528–574. o.
- Trócsányi* 1980. *Trócsányi Zsolt*: Erdély központi kormányszata 1540–1690. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivatalnoktörténet 6.) Budapest, 1980.
- Zsinka* 1914. *Zsinka Ferenc*: Losonczi Bánffy Dénes és kora (Életrajzi vázlat). Budapest, 1914.

Ágnes Szalai

„YOUR MAJESTY AND YOUR GRACE ARTH THE PILLARS OF THE HOMELAND...”
THE ROLE OF THE GOVERNMENT OF THE PRINCE OF TRANSYLVANIA IN THE
ORGANISATION OF THE BORDER FORTRESS SYSTEM AGAINST THE OTTOMAN
PROVINCE OF VÁRAD IN THE 1660S

(Abstract)

As the provisions of the Treaty of Vasvár concerning Transylvania did not specify the issue of Transylvanian taxation towards the Ottoman Empire, and no agreement was reached on the settlement of the country's western border, the Transylvanian Government's priority was to resolve these issues in the interests of national defence. Accordingly, the Transylvanians initially attempted to resolve the problems via diplomacy, which resulted in a series of change of messages to both the Habsburgs and the Ottoman Turks. The foreign policy attempts, which yielded little result, prompted the Government of the Prince of Transylvania to establish a system of border fortresses, primarily against the Turkish holdings in Várad. The princely council and its enlarged body, the so-called *delegatio* also played a prominent role in sending envoys, surveying the line of the outposts, fortifying the fortresses and organising their supply. The aim of the present research paper is to examine how the Transylvanian system of border fortresses centred on Kolozsvár (Cluj-Napoca) was established in the middle of the 1660s as a result of the activities of the Government of the Prince.

Ágnes Szalai

„DA EURE HOHEIT UND GNADE DIE SÄULEN DER HEIMAT SIND...”
DIE ROLLE DER FÜRSTLICHEN REGIERUNG IN DER ORGANISIERUNG DES
GRENZBURGSYSTEMS GEGEN DAS OSMANISCHE VILÂYET VÁRAD UM DIE
MITTE DER 1660ER JAHRE HERUM

(Resümee)

Die Siebenbürgen betreffenden Bestimmungen des Friedens von Eisenburg führten die Frage der siebenbürgischen Steuerzahlung in Richtung der osmanischen Türken nicht im Detail aus. Auch im Zusammenhang mit der Regelung der Westgrenze des Landes kam es zu keiner Vereinbarung. Die Lösung dieser Fragen im Interesse der Verteidigung des Landes war die hervorgehobene Aufgabe der siebenbürgischen Regierung. Dementsprechend unternahmen die Siebenbürger zunächst mit den Mitteln der Diplomatie einen Versuch, die Probleme zu lösen, was sowohl in Richtung der Habsburger als auch der osmanischen Türken zu einer Reihe von Gesandtschaften führte. Die wenig fruchtbringenden außenpolitischen Versuche veranlassten die fürstliche Regierung zur Errichtung eines Grenzbürgensystems in erster Linie gegenüber dem osmanischen Vilâyet Várad. In der Entsendung der Gesandten, dem Ermessen der Grenzbürglinie, der Verstärkung der Burgen und der Organisation ihrer Versorgung übernahmen der fürstliche Rat sowie auch der hinsichtlich der Anzahl erweiterte Ausschuss dieses, die *Delegatio*, eine herausragende Rolle. Ziel der Studie ist es vorzustellen, wie als Ergebnis der Tätigkeit der fürstlichen Regierung bis zur Mitte der 1660er Jahre das Grenzbürgensystem von Siebenbürgen mit dem Zentrum Kolozsvár (Klausenburg, Cluj-Napoca) gegenüber dem osmanischen Vilâyet Várad zustande kam.

Ágnes Szalai

« VOTRE GRANDEUR ET VOTRE MISÉRICORDE ÉTANT LES PILIERS DE LA PATRIE... » LE RÔLE DE L'ADMINISTRATION PRINCIFIÈRE DANS L'ORGANISATION DU RÉSEAU DE PLACES FORTES EN FACE DE LA PROVINCE TURQUE DE VÁRAD AU MILIEU DES ANNÉES 1660

(Résumé)

Étant donné que les dispositions du traité de Vasvár concernant la Transylvanie n'ont pas précisé les modalités de la taxation de la Transylvanie à l'égard des Turcs ottomans et qu'aucun accord n'a été conclu pour fixer la frontière occidentale du pays, la priorité de l'administration transylvaine était de résoudre ces questions pour assurer la défense du pays. En conséquence, les Transylvains ont d'abord tenté de remédier aux problèmes par la diplomatie en envoyant des ambassadeurs successifs auprès des Habsbourg et des Turcs ottomans. Ces tentatives, qui n'ont guère donné de résultats, ont incité l'administration princière à créer avant tout un réseau de places fortes en face de la province turque de Várad. Le conseil princier et son organe élargi la *delegatio* ont également joué un rôle important dans l'envoi des ambassadeurs, la conception de la ligne du réseau de places fortes, la fortification des places et l'organisation de leur approvisionnement. L'objectif de cette étude est de présenter comment l'administration princière a réussi à créer un réseau transylvain de places fortes autour de Kolozsvár (Cluj-Napoca) en face de la province turque de Várad au milieu des années 1660.

Агнеш Салаи

«ОПОРЫ ОТЧИНЫ СТОЯТ НА ВАШЕМ БЛАГОРОДИИ И ПОМИЛОВАНИИ» РОЛЬ КНЯЖЕСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ ПОГРАНИЧНЫХ КРАЕВЫХ КРЕПОСТЕЙ ОТ ТУРЕЦКОЙ ПРОВИНЦИИ ОРАДЯ В СЕРЕДИНЕ 1660-ЫХ ГГ.

(Резюме)

Так как постановления Вашварского мира в отношении Трансильвании не занимались подробно вопросом о налогообложении Трансильвании в сторону турок-османов, и не было достигнуто соглашение по урегулированию западной границы страны, приоритетом правительства Трансильвании было решение этих вопросов для национальных властей в целях защиты страны. Соответственно этому трансильванцы первоначально пытались решить проблемы с помощью дипломатических средств, что привело к серии послания послов как в отношении Габсбургов, так и в отношении турок-османов. Попытки внешней политики, принёсшие мало успехов, побудили княжеское правительство создать систему пограничных крепостей, прежде всего против турецкой провинции Орадя. Княжеский совет и его расширенный состав, делегация, также сыграли важнейшую роль в отправке послов, в определении линии границы системы краевых пограничных крепостей, в укреплении крепостей и в организации их снабжения. Цель данного исследования представить как в результате действий, деятельности княжеского правительства была создана система краевых пограничных крепостей Трансильвании, с центром Коложвар (Клуж-Напока), против турецкой провинции Орадя к середине 1660-ых годов.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

BÁCSATYAI DÁNIEL

A kalandozó hadjáratok
nyugati kútfoí

